

บรรณานุกรม

ภาษาไทยหนังสือ

- พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. เล่ม ๘ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๔.
- _____ . เล่ม ๙ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๔.
- _____ . เล่ม ๑๑ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๔.
- _____ . เล่ม ๑๒ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๔.
- _____ . เล่ม ๑๓ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๔.
- _____ . เล่ม ๑๔ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๔.
- _____ . เล่ม ๑๕ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๔.
- _____ . เล่ม ๑๖ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๔.
- _____ . เล่ม ๑๗ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๔.
- _____ . เล่ม ๑๘ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๔.
- _____ . เล่ม ๑๙ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๔.
- _____ . เล่ม ๒๐ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๔.
- _____ . เล่ม ๒๑ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๔.
- _____ . เล่ม ๒๒ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๔.
- _____ . เล่ม ๒๓ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๔.
- _____ . เล่ม ๒๔ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๔.
- _____ . เล่ม ๒๕ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๔.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาท. พิมพ์ครั้งที่ ๒๔.

พระนคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔

ภาษาอังกฤษหนังสือ

- Bary, Wm. Theodore de. Sources of Indian Tradition. Deloton: Motilal Banarsidass, 1972.
- Basham, A.L. The Wonder That Was India. Calcutta: Fontana Books, 1974.

Dauids, F.W. Rhys. Buddhism. Varanasi: Indological Book house,
1973.

Geiger, Wilhelm. The Mahavamsa. London : Luzao and Company,
1974.

_____. Pali Literature and Language. Delhi : Oriental Book
Reprint Corporation, [n.d.]

Hastings, James (ed.). Encyclopeadia of Religion and Ethics. 12 vols.
New York : Charles Scribner's Sons, [n.d.]

Jacobi, Hermann. Jaina Sutras. Delhi : Motilal Banarsidass, 1973.

Muller, F. Max (ed.). The Sacred Books of the East. 50 vols.

Radhakrishnan. Indian Philosophy. vol. 1 : London : George Allen and
Unwin, 1966.

_____. History of Philosophy Eastern and Western. vol.1 : London :
George Allen and Unwin, 1966.

Raju, P.T. The Philosophical Traditions of India. London : George
Allen and Unwin, 1971.

Renou, Louis. Religions of Ancient India. New Delhi : Munshiram
Manoharlal, 1972.

Saddhatissa H. The Life of the Buddha. London : Butler and Tanner,
1976.

Scubring, Walther. The Doctrine of the Jainas. Delhi : Motilal
Banarsidass, 1962.

Sharma, Chandradhar. A Critical Survey of Indian Philosophy. Delhi :
Motilal Banarsidass, 1973.

Winternitz, Maurice. A History of Indian Literature vol 2 : New
Delhi : Oriental Books Reprint Corporation, 1972.

Zimmer, Heinrich. Philosophical of India. [n.p.] Princeton
University Press. [n.d.]

ภาษาอื่น (บาลี)

หนังสือ

ญาณวรตเดโร ชมมตีสกาลจจโย. มโนรตปฺรณินยา นาม อํกุคฺตตรนิกายภฺรูกถาย
ติตโย ภาคี ปญจ...เอกาทสกวณฺณนา. สยามภฺรูกฺรฺสฺส ราชานินฺย :
มหามกุฏราชวิทยาลัย เลน ปกาสิทา, ๒๕๖๓

ท. ชมฺมชฺโช เทวทรณานุสิฏฺโฐ อูปเสวโก. ปฺปญฺจสุทฺถนินยา นาม มชฺฉิมนิกาย-
ภฺรูกถาย ติตโย ภาคี มชฺฉิมปณฺณาสกวณฺณนา จ อูปริปณฺณาสกวณฺ-
ณนา จ. สยามภฺรูกฺรฺสฺส ราชานินฺย : มหามกุฏราชวิทยาลัย เลน ปกาสิทา, ๒๕๖๓

สยามภฺรูกฺรฺสฺส เทปิกฺกํ, เลม ๑๒ : สยามภฺรูกฺรฺสฺส ราชานินฺย : มหามกุฏราชวิทยาลัย เลน
ปกาสิทา, ๒๕๐๑

_____ . เลม ๑๓ : สยามภฺรูกฺรฺสฺส ราชานินฺย : มหามกุฏราชวิทยาลัย เลน ปกาสิทา,
๒๕๐๑

_____ . เลม ๒๓ : สยามภฺรูกฺรฺสฺส ราชานินฺย : มหามกุฏราชวิทยาลัย เลน ปกาสิทา,
๒๕๐๑

ภาคผนวก ก.

ประเภทแห่งความรู้ของศาสนาเซน

ศาสนาเซนถือว่า ความรู้ประเภทอุปโรกษะและปโรกษะ เป็นความรู้ที่ถูกต้อง ส่วนความรู้ที่ไม่ถูกต้องมีอยู่ ๓ ประเภท^๑ คือ

๑. สัมภยะ ได้แก่ความรู้ที่ยังเชื่อปนด้วยความสงสัย หรือความไม่แน่ใจว่าจะอะไรเป็นอะไร จะผิดหรือถูกอย่างไร มีความเป็นมาอย่างไร ไม่สามารถจะตัดสินใจหรือยุติเรื่องที่ใครรับรู้อา

๒. วิปรยยะ ได้แก่ความรู้ที่เกิดจากการสำคัญผิด เช่นเห็นวัวเป็นควาย หรือเห็นแพะเป็นแกะ เป็นต้น

๓. อนัชชวสายะ ได้แก่ความรู้ที่เกิดจากการไม่เอาใจใส่หรือการวางเฉย เช่น เรากำสั่งอ่านหนังสือที่ถูกต้อง แม้จะรู้สึกว่ามีคนเดินผ่าน หรือมีเสียงต่าง ๆ ผ่านหูก็ไม่สนใจว่าเป็นใครหรือเสียงอะไร ในกรณีนี้ ความรู้ที่คนเดินผ่านหรือได้ยินเสียง เป็นความรู้ที่ถูกต้องไม่ได้

ในศาสนาเซน นอกจากจะแบ่งความรู้ออกเป็นอุปโรกษะและปโรกษะแล้ว ยังเป็นอย่างอื่นได้อีก ๒ อย่างคือ ประมาณะ และ นยะ

ประมาณะ ก็คือความรู้เกี่ยวกับสิ่งมีลักษณะแท้จริง หรือการรู้อะไรสิ่งหนึ่งตามลักษณะที่เป็นจริงของมัน^๒

¹Radhakrishnan, Indian philosophy. p.295

²Candradhar Sharma, A Critical Survey of Indian philosophy p.29

นยะ คือความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่มาสัมพันธ์กับความจริง^๑ และมีรายละเอียดที่พอสรุปได้ดังนี้

ศาสนาเชนถือว่า ความจริงทุกอย่างมีลักษณะสัมพันธ์ คือสิ่งต่าง ๆ จะไม่มีลักษณะความจริงที่สมบูรณ์แบบในตัวเอง ต้องอาศัยสิ่งอื่นมาเกี่ยวข้องด้วย สิ่งที่มาอาศัยกันนั้นประกอบด้วยลักษณะต่าง ๆ มากมาย เราสามารถรู้จักสิ่งเหล่านั้นได้ในเพียงบางแง่เท่านั้น ความรู้อื่นต่าง ๆ ในบางแง่ที่เหลือคือนยะ นยะทั้งหมดมี ๗ ประการ คือ

๑. ไนคมนยะ
๒. สังครहनยะ
๓. วยวหารนยะ
๔. ฤชสูทรนยะ
๕. ศัพทนยะ
๖. สมภิสฐนยะ
๗. เอวัมภูทนยะ

นยะทั้ง ๗ นั้น นยะ ๔ ข้อแรกเรียกว่า "อรรถนยะ" ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับวัตถุหรือสิ่งที่เรารู้ ส่วน ๓ ข้อหลังเรียกว่า "ศัพทนยะ" ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับคำพูด และนยะทั้ง ๗ ประการนี้ มีความจริงที่เป็นชั้นโลกิยะหรือชั้นสมมุติเท่านั้น ถ้ามองกันในชั้นปรมาตมัตถ์จึงเป็นแง่ความจริงที่สมบูรณ์แล้ว นยะทั้ง ๗ นี้จะกลายเป็นเรื่องที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงไปทันที

ความหมายของแต่ละนยะ มีความสังเขปดังนี้

๑. ไนคมนยะ คือการมองดูสิ่งใดสิ่งหนึ่งในลักษณะที่มันประกอบด้วยคุณสมบัติที่เป็นสากล ร่วมกับคุณสมบัติเฉพาะอย่าง คุณสมบัติทั้ง ๒ อย่างนั้น เป็นคุณสมบัติเกี่ยวพันกัน

¹Candradhar Sharma, A Critical Survey of Indian philosophy. p.29

คือการที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งจะมีอยู่จริงและเป็นจริงไฉนนั้น จะต้องอาศัยคุณสมบัติของมันและกัน
สิ่งต่าง ๆ จะเป็นอยู่จริงมีอยู่จริงโดยลำพังตัวมันเองไม่ได้

๒. สังครทณยะ ทักณะของนยะนี้เน้นหนักเฉพาะคุณสมบัติที่เป็นสากลของสิ่ง-
ใดสิ่งหนึ่ง ไม่เน้นหนักคุณสมบัติเฉพาะตัว ทั้ง ๆ ที่คุณสมบัติเฉพาะตัวของมันมี เพียงแต่
เราไม่สนใจมันเท่านั้น

๓. วยวหารนยะ ทักณะของนยะนี้คือการที่เรามองสิ่งต่าง ๆ ในแง่ของการ
สมมุติ และยึดถือการสมมุตินั้นโดยอาศัยความรู้ชั้นโลกียะเป็นพื้นฐาน นยะนี้เน้นหนักคุณ-
สมบัติเฉพาะตัว แต่ก็ยังถือว่าคุณสมบัติสากลมีอยู่

๔. ฤชสุทฺถนยะ ทักณะของนยะนี้ถือว่า สิ่งที่แท้จริงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเกี่ยวกับสิ่ง
ที่เกิดขึ้นชั่วขณะ ในขณะที่มีการสืบทอด คุณสมบัติเฉพาะจะเป็นสิ่งที่แท้จริง และยังถือว่า-
คุณสมบัติที่เกิดขึ้นชั่วขณะนั้น เป็นคุณสมบัติที่มีอยู่จริง

๕. ศัพทนยะ เป็นนยะที่เกี่ยวข้องกับคำพูด คือคำพูดทุกคำ จะต้องมีความ
สัมพันธ์กับความหมายของมัน หมายความว่าคำพูดทุกคำ จะต้องหมายถึงวัตถุ คุณสมบัติ-
หรืออาการอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ

๖. สมกิริยฺชนนยะ นยะนี้เกี่ยวกับการแยกศัพท์ตามธาตุหรือที่มาดั้งเดิม

๗. เอวมัญจนนยะ เป็นนยะที่ส่งเสริมความหมายของนยะที่ ๖ ความหมายของ
นยะนี้คือ ชื่อที่เราใช้เรียกสิ่งใดก็ตาม จะใช้เรียกได้ต่อเมื่อสิ่งนั้น ๆ มีความสมบูรณ์ใน
ตัวมันเอง

นอกจากความรู้ที่กล่าวมาแล้ว ในศาสนาเขนยังมีความรู้ลึกประเภทหนึ่งที่ช่วย
ในทางระตักลินใจ โดยการจาระในเหตุผล มีทั้งหมด ๘ อย่าง เรียกว่า "สัปทกังคินยะ"
หรือทฤษฎีสยาทวาท แต่ละอย่างจะมีคำว่า "สยาท" นำหน้า คำว่า "สยาท" มีความ-
หมายถึง "บางที" "อาจจะ" หรือ "น่าจะเป็น" สยาทวาทจึงหมายถึง ความสัมพันธ์
แห่งความรู้ ศาสนาเขนถือว่าสิ่งที่แท้จริงนั้นมีน้อยมากมาย เราสามารถรู้เพียงบางนัยของ
ความจริงนั้น ๆ และนัยที่เรารู้อยู่มีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น ๆ ไม่มีความรู้ในนัยใดที่ถูกต้อง
สมบูรณ์ในตัวมันเอง คำพูดที่มีความหมายชัดเจนในแต่ละประโยคนั้น ให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่ง-

ที่เราพูดในบางแง่เท่านั้น เราไม่อาจยืนยันหรือปฏิเสธสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เด็ดขาดลงไปเพราะไม่มีอะไรที่แน่นอน การยืนยันและการปฏิเสธเป็นถึงสัมพันธ คือการยืนยันย่อมหมายถึงการปฏิเสธ และการปฏิเสธย่อมหมายถึงการยืนยันในขณะเดียวกัน เช่นการยืนยันว่า นาย ก. อยู่ที่บ้าน เท่ากับการปฏิเสธว่า นาย ก. ไปที่อื่น การปฏิเสธและการยืนยัน แม้จะเป็นสถานะที่ตรงกันข้าม แต่ก็มีกำเกิดขึ้นในขณะเดียวกัน

สยาทวาททั้ง ๗ คือ^๑

๑. สยาท อัสติ อาจจะเป็นไปได้
๒. สยาท นาสติ ไม่อาจจะเป็นไปได้
๓. สยาท อัสติ นาสติ อาจจะเป็นไปได้และไม่อาจจะเป็นไปได้
๔. สยาท อวักตวยัม ไม่อาจจะพรรณนาได้
๕. สยาท อัสติ อวักตวยัม อาจจะเป็นไปได้ แต่ไม่อาจจะพรรณนาได้
๖. สยาท อัสติ อวักตวยัม ไม่อาจจะเป็นไปได้ แต่ไม่อาจจะพรรณนาได้
๗. สยาท อัสติ จ นาสติ อวักตวยัม อาจจะเป็นไปได้ ไม่อาจจะเป็นได้ และไปอาจจะพรรณนาได้

เรื่องความรู้ในศาสนาเช่นนั้น เป็นเรื่องที่สลับซับซ้อน การแยกแยะออกเป็นประเภทต่าง ๆ นั้น หนักไปทางปรัชญาที่จะต้องค้นหาความจริงในคำพูด จึงได้กล่าวเพียงสั้น ๆ ความรู้เหล่านี้หากกล่าวโดยสรุปแล้วจะมีเพียง ๕ ประการเท่านั้น คือ

๑. ความรู้สามัญที่คนทั่ว ๆ ไปสามารถคิดค้นได้
๒. ความรู้จากกัมภีร์
๓. ความรู้อันเป็นทิพย์
๔. ความรู้ใจคนอื่น
๕. ความรู้แจ้งเห็นจริงโดยสิ้นเชิง

¹Radhakrishnen, Indian philosophy. p. 302-304

ภาคผนวก ข.

อุปาสิตุตถวณณา

ข้อความใน อุปาสิตุตถวณณาที่จะแปลต่อไปนี้ เามาจากหนังสือปญฺญสุตฺถนิ
อรรถกถาของมัชฌิมนิกาย หน้า ๔๘-๔๙ เป็นข้อความที่อธิบายศัพท์และเรื่องราวเสริมใน
อุปาสิตุตถวณณา บางส่วนของข้อความนี้ผู้เขียนได้นำไปประกอบการเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
ในบทที่ ๔ และที่ ๕

ในการแปลอุปาสิตุตถวณณานั้น ตอนที่เป็นการอธิบายศัพท์ผู้เขียนได้แปลอย่าง
ละเอียด แต่ตอนที่เก็บเรื่องราวประกอบ ก็แปลแบบเอาความ ทั้งนี้โดยมุ่งที่จะให้เกิด
ประโยชน์ในการประกอบการค้นคว้าเกี่ยวกับอุปาสิตุตถวณณาที่กล่าวถึงศาสนาเซนมากที่สุดเท่านั้น

ข้อความในอุปาสิตุตถวณณา

บรรดาคำเหล่านั้นคำว่า นาหนุพายนุติ มีความหมายว่าในนครที่มีชื่ออย่างนี้
พระพุทธเจ้าทรงกระทำนครนั้นให้เป็นโคจรคามฯ คำว่าปาวาริกมฺพวเน หมายถึง ในสวน
มะม่วงของเศรษฐีชื่อว่า หุสฺสปาวาริกะฯ เด่ากันั้นมาว่าสวนมะม่วงนั้นเป็นอุทยานของเศรษฐี
คนนั้นฯ เขาซึ่งพระบรมเทศนาของพระผู้มีพระภาค เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาค กระทำการ
ตบแต่งวิหารมีการตบแต่งการหาสีกุฎี เป็นต้น ในอุทยานนั้นแล้วมอบถวายแด่พระผู้มีพระภาคฯ
วิหารนั้นได้ชื่อว่า ปาวาริกัมพวัน เหมือนกับ ชิวกัมพวันฯ มีอธิบายว่าพระพุทธเจ้ายอมประทับ
อยู่ในปาวาริกัมพวันฯ คำว่า ทิวคปฺลฺลฺลํ ใดแก้นิครนฺตํที่มีชื่ออย่างนี้เพราะนำเพ็ญตะบะนานา
คำว่า ปิณฑปาทปฏิกุณฺโฑ หมายถึงผู้กลับจากการบิณฑบาตฯ เพราะส่วนวนบิณฑบาตในศาสนา
ภายนอกไม่มีเหมือนในพระพุทธศาสนา คำว่า "ปญฺญเปติ" หมายความว่ายอมแสดง คือวาง
(กฏเกณฑ์) ไว้ว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะตรัสถามด้วยสติของนิครนฺตํ จึงตรัสพระคำรัสนี้
ว่า "นิครนฺตํ นาญฺญนฺตฺร ย่อมบัญญัติหัตถะทั้งหลายหรือ"ฯ ในคำเหล่านี้คือ กายหัตถะ มโนหัตถะ
พวกผู้รู้ทั้งหลายยอมบัญญัติหัตถะสองประการ เบื้องต้นว่าไม่มีจิตเม้น้อยหนึ่งฯ พวกผู้ยอม
บัญญัติหัตถะสองประการนี้ว่าไม่มีความรู้สึกว่าเป็นที่ทราบกันมาว่า เมื่อลมพัดกิ่งไม้สั้นไหน
ยอมกระเพื่อม แต่ในการสั้นไหวของกิ่งไม้และการกระเพื่อมของน้ำนั้น ไม่มีความรู้สึก
(ความคิด) ฉนฺใด ถึงกายหัตถะก็ไม่มีความรู้สึกเลยฉนนั้น และเมื่อลมพัดรุกขชาติทั้งหลาย
มีใบตาลเป็นต้น ย่อมส่งเสียง น้ำยอมส่งเสียง แต่ในการมีเสียง (คือการสั้นไหวและกระเพื่อม)

เป็นในกายทวารพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงค์ว่าเป็นกายนกรรมในพระสูตรนี้ เจตนาที่เป็นไปในวจีทวาร เป็นวจีกรรมฯ เจตนาที่เป็นไปในทวาร เป็นมโนกรรมฯ เพราะเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ในพระสูตรนี้กรรมเป็นเรื่องสำคัญในสูตรถัดไป เจตนาเป็นเรื่องสำคัญจริงอยู่แต่จริงการกระทำ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงบัญญัติเรียกว่า "กรรม" เหมือนในสูตรนี้นั้นแหละแต่เจตนาที่ทรงบัญญัติว่า "กรรม" ในสูตรนี้สมจริงตามที่พระองค์ได้ตรัสไว้ว่า กุณกริกษุทั้งหลายเราเรียกเจตนาว่าเป็นกรรม เพราะบุคคลคิดก่อนแล้วจึงกระทำ ถามว่าทำไมพระองค์จึงเรียกเจตนาว่ากรรมเล่าฯ ตอบว่าก็เพราะกรรมมีเจตนาเป็นมูลฯ ก็ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าเมื่อทรงตรัสถึงอกุศลกรรมจะตรัสว่า กายนกรรม วจีกรรม เป็นมโนกรรมไม่ทรงกล่าวมากฯ เมื่อจะตรัสถึงอกุศลกรรมจะตรัสว่า มโนกรรมเป็นมโนกรรมไม่ทรงกล่าวมากฯ จริงอย่างนั้นแหละบุคคลใช้กายนั้นแหละพยายามใช้กายนั้นแหละกระทำกรรม ๔ ประการ มีการฆ่ามารดา เป็นต้นฯ ข้อมกระทำกรรมคือการ บุงสงฆ์ให้แตกกันที่มีผลให้อยู่ในนรกตลอดกัลป์ด้วยวจีทวารฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงตอนอกุศล เมื่อตรัสว่า "กายนกรรม วจีกรรม ที่ถึงอกุศลเป็นมโนกรรม" ชื่อว่าย่อมไม่ทรงกล่าวมากดังที่กล่าวมาแล้วฯ ก็เจตนาอันประกอบด้วยฌานดวงเดียว ย่อมนำสมมติคือสวรรค์มาให้ตลอด ๔๔,๐๐๐ กัลป์ฯ เจตนาที่ประกอบด้วยมรรคดวงเดียวย่อมให้ออกุศลกรรมหมดแล้วย่อมถือเอาอรหัตตผลได้ ถึงตอนที่บุคคลพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อตรัสว่า "มโนกรรมเป็นกรรมใหญ่" ชื่อว่าย่อมไม่ทรงกล่าวมากตามที่กล่าวมาแล้วฯ ก็ในฐานนี้เมื่อถึง ตอนที่นอกุศลพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อตรัสถึงมโนกรรมว่ามีโทษมาก จึงตรัสหมายเอามิจฉาทิฐิที่แน่นอน เพราะเหตุนี้ พระองค์จึงได้ตรัสว่า "กุณกริกษุทั้งหลาย เราไม่พิจารณาเห็นแม้กรรมหนึ่งอย่างอื่นที่มีโทษมากเหมือนมิจฉาทิฐิเลย กุณกริกษุทั้งหลาย โทษทั้งหลายมิจฉาทิฐิเป็นโทษอย่างยิ่ง

คราวนี้ ถึงนิครนถ์ปฏิบัติหนทางที่พระศาสดาทรงกำหนดแล้ว เคยปฏิบัติมาแล้ว แม้จะไม่เห็นความสำเร็จแห่งประโยชน์อะไร ๆ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า "พระโคตมผู้มีอายุ ก็เรื่องนั้นเป็นอย่างไรกัน"ฯ คำว่า "พาลกัมมิตา" มีความหมายว่านับอุบายสี่ทนต์ มีบ้านที่ชื่อว่าพาลกา และมนุษย์ทั้งหลายยึดถือนิครนถ์ ผู้เฒ่าแล้วจากบ้านนั้นฯ นิครนถ์นั้นกล่าว

"พวกเราจักได้พบมหานิครนถ์ผู้เป็นศาสดาของเราทั้งหลายในขณะนี้" ถูกแควคล้อมค้อมด้วยกลุ่มชนนั้นโคไปแล้ว ณ สถานที่นั้นๆ คำว่า "พาลกิมิยา ปริสาย" พระธรรมสังคทาจารย์ หมายถึงสถานที่นั้นๆ เมื่ออธิบายว่า "อยู่ประจำในพาลกคามาณนั้น" คำว่า "อุปาลี ฆมุชาย" ได้แก่มืออุบาสีคหบดีเป็นหัวหน้า อีกอย่างหนึ่ง คำว่า พาลกิมิยา แปลว่ามีรั้วที่ไม่แข็งแรง อธิบายว่าพวกเด็ก ๆ ยกขึ้น คำว่า "อุปาลีฆมุชาย" เมื่ออธิบาย (เพิ่มเติมว่า) ในที่ประชุมนี้มีอุบาสีคหบดีเท่านั้นที่เป็นคนมีปัญญาอยู่บ้าง เขาจึงเป็นประมุข คือเป็นหัวหน้าแห่งชนเหล่านั้นๆ แม้เพราะเหตุนี้พระสังคทาจารย์ จึงกล่าวว่า "อุปาลีฆมุชาย" คำว่า "หนุต" เป็นนิบาตศัพท์ ใช้ในความหมายที่พูดจากัน คำว่า "ฉโว" หมายถึงเลวทรามา คำว่า "โอฬาริกสุส" มีความหมายว่าใหญ่ คำว่า "อุปนิชาย" แปลว่าเข้าไปวางไว้ใกล้กัน มีคำอธิบายอย่างนี้คือ นิครนถ์ยอมแสดงว่า มโนทัตพะอันคำทราวมที่เอาไปเทียบเคียงกับกายทัตพะที่ถูกทิ้งแล้ว ตรวจดูอย่างนี้ "กายให้หรือหนอเป็นของใหญ่ หรือมโนทัตพะนี้เป็นของใหญ่" มโนทัตพะยอมงามได้อย่างไร จักงามจากที่ไหน หมายความว่ายอมไม่งาม ย่อมไม่เพียงพอ แม้จะนำเข้าไปคู่เคียงกัน อุบาสีคหบดีเมื่อให้ราชการแก่ ที่ชคปัสสี่ว่า "ท่านชคปัสสี่ผู้เจริญดีแล้ว ดีแล้ว" ก็ยอมเรียกท่านนาฏบุตรว่า "ท่านผู้เจริญ" (เหมือนกัน) ข้อที่ว่า "น โข เม คัม ภนุเต รุจจติ" มีความหมายว่า ข้าแก่ท่านผู้เจริญข้าพเจ้าไม่ชอบใจเรื่องนั้นๆ คำว่า "มายาวี" หมายถึง บุคคลผู้กระทำมายา คำว่า "อเวฎฐกัณเฑียมายี" หมายความว่า มีการกลับใจถือเอาเป็นมายาๆ คำว่า "อวาฏฐกัณเฑติ" เมื่ออธิบายว่า พลิกแพลง คือกลับกลอกถือเอาประโยชน์ที่ว่า "ครุณฺ ตวํ กตปติ" เมื่ออธิบายว่า เพราะเหตุโคมหานิครนถ์ จึงส่งคหบดีไปถึง ๓ ครั้งทีเดียว แต่ที่ชคปัสสี่ก็ยังห้ามทำเดี๋ยวนั้น แท้จริงมหานิครนถ์ถึงจะเข้าไปอาศัยอยู่เมืองเดียวกันกับพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตาม แต่ไม่เคยเห็นพระผู้มีพระภาคฯ ก็ผู้ใดเป็นผู้ปฏิบัติฐาว่าพระว่าเป็นศาสดา ผู้นั้นไม่ละปฏิบัติฐานันเป็นผู้ไม่เหมาะสมในการพบพระพุทธรเจ้า เพราะฉะนั้น มหานิครนถ์นี้ ไม่รู้ทัศนสมบัติของพระทศพล และความที่พระทศพลมีพระคำวิสนำออกจากทุกข์ เพราะความที่ตนเองไม่เคยได้พบพระพุทธรเจ้า จึงส่งอุบาสีไปถึง ๓ ครั้งทีเดียว ฝ่าย ที่ชคปัสสี่เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าตามเวลาที่อานวยให้ ขึ้นบ้าง นั่งบ้าง แล้วถาม

ปัญหา เขาเริ่มแพ้ศพนสมบัติ (และ) แม้วาระแห่งคำวิสันาออกจากทุกข์ของพระตถาคต
ครั้งนั้น เขาได้มีความคิดว่าคบคิดที่บัณฑิตนี้ ไปสู่สำนักของสมณโคดมแล้ว พึงเลื่อมใส
ในการเห็น ครั้นได้ฟังถ้อยคำที่เป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากโลกแล้วก็พึงเลื่อมใส ต่อจาก
นั้นเขาจะไม่พึงกลับมาสู่สำนักของพวกเราอีก เพราะฉะนั้น ที่มคปัสสีจึงห้ามถึงสามครั้ง
ที่เคียวว่า คำว่า "อภิวาเทววา" แปลว่าไหว้แล้ว เป็นเรื่องจริงที่ว่าพวกประชาชนผู้เลื่อม-
ใสแล้วก็ ผู้ไม่เลื่อมใสก็ เห็นพระตถาคตแล้วส่วนมากก็ยอมไหว้ทั้งนั้น น้อยนัก (เท่านั้น)
ที่ไม่ไหว้ เพราะเหตุใดก็เพราะว่าบางคนเกิดมาในตระกูลที่สูงยิ่ง ถึงจะอยู่ครองเรือนก็ได้
รับการไหว้อยู่เสมอ แตกตบตีผู้นี้ไหว้แล้วเพราะคนเลื่อมใสที่เคียวว่า นัยว่า เขาเกิดเลื่อมใส
ในการเห็นนั่นแหละฯ บทว่า "อาคมา นุชิวริ" แยกคำออกเป็น อาคมา นุ โช อธิ (มาแล้ว
ในที่นี้หนอแล)ฯ บทว่า "สาธุ สาธุ ญนุเต คปัสสี" มีอธิบายว่า (อุบาสีคหบดี) เมื่อให้สาธุ-
การแก่ที่มคปัสสี ย่อมเรียกพระผู้มีพระภาคว่า ...ญนุเต. บทว่า สจฺเจปอิฏฺฐาย" ความว่าไม่
หวั่นไหวอยู่เหมือนคอกไม้ที่ถูกปักไว้ในกองแห่งแกลบ คำรงอยู่แล้วในสัจจะฯ บทว่า "สิยา โน"
แปลว่าพึงเป็นของพวกเรา คำว่า "อิธ" หมายถึงในโลกนี้ฯ คำว่า "อสูส" แปลว่าพึงเป็นฯ
บทว่า "สีโตทกปฺปฏิภูชิโต" หมายความว่านิครนถ์ ย่อมห้ามน้ำเย็นเพราะสำคัญว่ามีสัตว์ฯ คำ
นี้พระพุทธเจ้าหมายถึงนิครนถ์นั้น

บทว่า "มโนสตุตา นาม เทวาติ" ใ้แก่พวกเทวดาผู้ซึ่งคือถูกคล้องไว้ในใจฯ คำ
ว่า "มโนปฏิพนฺโต" อุบาสีแสดงว่าเพราะนิครนถ์เป็นผู้ซึ่งอยู่ในใจแล้วตาย ฉะนั้นนิครนถ์ผู้นั้น
ย่อมเกิดในพวกเทวดาที่ชื่อมโนสัตว์ฯ เพราะอะไรก็เกิดแต่จิตจึงมีแต่นิครนถ์ผู้นั้น ฉะนั้นการที่
เขาคิมนำรอนหรือคานำรอนมา เพื่อจะล้างอวัยวะที่มีมือและเท้า เป็นกันก็ตาม เพื่อจะรดตัวเองและ
ผู้อื่นก็ตาม ย่อมไม่สมควรฯ โรคก็ยิ่งเพิ่มกำลังฯ น้ำเย็นย่อมเหมาะจะสม โรคก็สงบฯ แต่นิครนถ์
ผู้นั้นยอมให้รอนอย่างเคียว เมื่อไม่ไค้นำรอนก็ใช้น้ำขาวฯ แม้โดยความจริงใจ เขาจะเป็นผู้
ต้องการจะคิมและใช้น้ำรอนก็ตามฯ เพราะฉะนั้น มโนทัศนะของเขายอมทำลายในเรื่องนั้น
เองฯ ประโยคที่ว่า "โส ภายทญฺทวจิตฺตว รุกขามิ" มีอธิบายว่านิครนถ์ผู้นั้นไม่สามารถที่จะ
กล่าววาทาพเจ้าต้องการจะคิมหรือใช้น้ำเย็น ขอพวกท่านจงให้น้ำเย็นเท่านั้นฯ ภายทัศนะและ

วจิตตมะแมจะถูกนิกรณณันนักรักษาไว้อย่างนี้ก็ไม่สามารถจะฉุฉุติหรือปฏิสนธิมาได้ แต่มโน-
 ทัตตะถึงแมจะทำลายไปแล้วก็ยอมฉุฉุติทั้งปฏิสนธิมาได้ทีเดียว ดังนั้น พระผู้มีพระภาคจึง
 ให้คหบดีนั้นกล่าววว่า กายทัตตะและวจิตตมะมีกำลังทรมานเป็นของเลว ลามก มโนทัตตะเป็น
 ของมีกำลัง (และ) สำคัญใหญ่หลวงๆ ถึงอุปาสกนั้นก็มีความคิดว่าก็ด้วยอำนาจแห่งการถาม
 สมหายใจเข้าออกแมของพวกสัตว์ที่ไม่มีความรู้สึก ก็จักไม่เป็นไป แก่ด้วยสักว่าการเป็นไปแห่ง
 การสืบทอดของจิตเท่านั้น สัตว์เหล่านั้นเขาไม่เรียกว่าตาย ในกาลใดของจิตของสัตว์เหล่านั้น
 เป็นไปไม่ได้ในกาลนั้นสัตว์เหล่านั้นก็ตายไป (และกาย) ย่อมถึงความเป็นของที่จะพึงถูกกล่าว
 ว่า "พวกท่านจงนำสัตว์เหล่านั้นออกไปเผาเสีย" กายนั้นเป็นของไร้ความสามารถเป็นของ
 ไร้ประโยชน์ วจิตตมะก็เหมือนกัน แต่ฉุฉุติก็ ปฏิสนธิก็ของสัตว์เหล่านั้นมิได้เพราะจิตเท่า-
 นั้น แมเพราะเหตุนี้ มโนทัตตะเท่านั้นจึงเป็นของสำคัญ เพราะแมจะแตกแล้วก็ยังฉุฉุติและ
 ปฏิสนธิมาได้ แต่ท่านยอมสำคัญว่า ก็ถ้อยคำของมโนมครนถ์ของพวกเรา เท่านั้นที่ไม่เป็นเครื่อง
 นำสัตว์ออกจากโลกา ก็เขาผู้ต้องการ เพื่อจะหวังปฏิภาณในการแก้ปัญหาอันวิจิตรของพระผู้มีพระ-
 ภาคเจ้า ยังไม่คล้อยตามก่อนๆ ประโยคที่ว่า "นโฆ เต สนุชียติ" แปลความว่า (คำตอบ) ของ
 ท่านไม่ติดต่อกันเลยๆ บทว่า "ปุเรน ปจฺฉิม" มีอธิบายว่า คำนี้ มโนทัตตะเป็นของสำคัญในบัดนี้
 ยอมไปกับคำก่อนนี้ว่า "กายทัตตะ เป็นของสำคัญ"ๆ บทว่า "ปจฺฉิเมเน วา ปุริมี" ความว่า คำ
 ก่อนโน้นไม่ปะติดปะต่อกับคำสุดท้ายนั้นๆ

ในบัดนี้ พระผู้มีพระภาคเมื่อทรงนำเหตุทั้งหลายแม่เหล่านี้มา จึงได้ตรัสคำแก้คหบดี
 นั้นเป็นค่นว่า "ท่านยอมสำคัญข้อนั้นอย่างไร" บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า "จตุยามลลิวริ" มี
 อธิบายว่า ส้ารวมแล้วด้วยควมส้ารวมอันมีส่วน ๔ ประการนี้ คือไม่ฆ่าสัตว์เอง ไม่ยังผู้อื่นให้
 ฆ่าสัตว์ ไม่ขึ้นขอบคอบคณคณมาสัตว์ ไม่ถือเอาของที่เจ้าของไม่ได้ให้เอง ไม่ให้ผู้อื่นถือเอาของ
 ที่เจ้าของยังไม่ได้ให้เป็นผู้ขึ้นขอบการถือเอาของที่เจ้าของยังไม่ได้ให้ไม่พูดเท็จเอง ไม่ให้ผู้อื่น
 พูดเท็จ ไม่ขึ้นชมคอบการพูดเท็จ ไม่หวังคุณธรรมที่คนอบรมแล้ว ไม่ให้ผู้อื่นหวัง ไม่ขึ้นชมคอบ
 หวังผลา ก็คำว่า "การิติ" ในส้ารวม ๔ อย่างนี้ ได้แกกถามคณคณา คำว่า "สพพวาริวริโค"
 คือมีน้ำอันตนนิ่งห้ามทุกอย่าง อธิบายว่า มีน้ำเย็นทุกอย่างอันตนพึงห้ามๆ เพราะว่านิกรณณันน
 เป็นผู้มีควมสำคัญว่าในน้ำเย็นมีสัตว์ เพราะฉะนั้นเขาจึงไม่ยอมให้น้ำเย็นนั้น อีกร้อยหนึ่งๆ

คำว่า "สหพวาริวารีโก" มีความหมายว่าผู้มีบาปอันคนห้ามแล้ว ควบการห้ามบาปทุกอย่าง คำว่า "สหพวาริปุคฺโค" มีความหมายว่าผู้ประกอบแล้วควบการห้ามบาปทุกอย่าง คำว่า "สหพวาริชุโข" มีความหมายว่าผู้มีบาปอันกำจัดแล้วควบการห้ามบาปทุกอย่าง คำว่า "สหพวาริปุญฺญ" หมายถึงผู้ถูกต้องควบการห้ามบาปทุกอย่าง ประโยคที่ว่า "ซุทเท หนึ่ง สงฆาคํ อปาเทคิ" มีความหมายว่า ยิงสัตว์เล็ก ๆทั้งหลายให้ถึงถูกฆ่า นับว่านิครนถ์นั้นยอมบัญญัติสัตว์มีอินทรีย์เดียว สองอินทรีย์ว่าเป็นสัตว์มีชีวิต ย่อมบัญญัติแม่ทอนไม้แห้ง ใบไม้เน่า กอนกรวด และกระเบื้องว่าเป็นของมีชีวิตทั้งหมด บรรดาสิ่งเหล่านั้นเขายอมมีความสำคัญว่า หยกน้ำเล็ก ๆ เป็นสัตว์มีชีวิตเล็ก หยกน้ำใหญ่ก็เป็นสัตว์มีชีวิตใหญ่ คำนั้นอนุาสีคหบดี หมายเอาสิ่งนั้นๆ ประโยคที่ว่า "กสมิ ปญฺญเปคิ" มีความหมายว่ามหานิครนถ์ ย่อมบัญญัติในสวนไหน บรรดาส่วนเหล่านั้นๆ คำว่า "มโนทฺตฺตฺตฺต" ใ้แก่ในส่วนแห่งมโนทตฺตฺตที่อุบาสกคนนี้เมื่อกล่าวว่ "ถนฺเต" นั้นแหละ ย่อมกำหนดคนแก่ด้วยตนเองว่า มหานิครนถ์ของพวกเราบัญญัติกรรมที่กระทำไปโดยไปเจตนาว่ามีโทษน้อย กรรมที่กระทำไปด้วยเจตนามีโทษมาก แล้วบัญญัติเจตนาว่าเป็นมโนทตฺตฺต ถ้อยคำของมหานิครนถ์นี้ ไม่เป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากทุกข์ได้ ถ้อยคำของพระผู้มีพระภาคเท่านั้นที่เป็นพระคำนำสัตว์ออกจากทุกข์ได้ คำว่า "ปีตา" หมายถึงสำเร็จอย่างดียิ่ง เหมือนดอกไม้ที่บานเต็มที คำว่า "อาภิชฺชมนฺนุสฺสา" ใ้แก่เต็ม คราคแล้วไปด้วยประชาชน คำว่า "ปาตค" หมายถึงสัตว์เคี้ยวจวนทั้งหลายมีช้างและม้าเป็นต้น และมนุษย์ชาติทั้งหลายมีผู้หญิง ผู้ชายและทารกเป็นต้นๆ คำว่า "เอกมฺสขลํ" ใ้แก่ก้อนเนื้อก้อนเดียว คำว่า "ปฺปุจฺจํ" เป็นไวพจน์ของคำว่า "เอกมฺสขลํ" นั้นเองๆ คำว่า "อิหฺหิมมา" ใ้แก่ถึงพร้อมแล้วควยอานุกาพ คำว่า "เจโตวสิปฺปคฺโค" คือผู้ถึงแล้วซึ่งความเป็นผู้ชำนาญในจิตฯ ประโยคที่ว่า "ภฺสมํ ภริสฺสํ" แปลว่าเราจักกระทำให้เป็นเถาฯ คหบดีนั้นเมื่อกล่าวแก่ความนี้ว่า "เมืองนาพันทาอันเลวทรามเมืองเดียว จะสวยงามได้อย่างไร" ก็ใ้กำหนดว่า ถึงมนุษย์ตั้ง ๕๐ คน ก็ไม่สามารถกระทำเมืองนาพันทาเมืองเดียวให้เป็นกองเนื้อกองเดียวได้ แต่เพราะความนิคทางใจอย่างเดียวนั้น ผู้มีฤทธิ์คนเดียวสามารถทำให้เมืองนาพันทาให้เป็นเถาสุลใ้ได้ ถ้อยคำของมหานิครนถ์ของพวกเราไม่เป็นถ้อยคำที่จะนำสัตว์ออกจากทุกข์ได้ ถ้อยคำของพระผู้มีพระภาคเท่านั้นเพิ่มด้วยคำ

ที่สามารถนำสัตว์ออกจากทุกขีไถ่ บพวา "อรณฺญํ อรณฺญกฺติ" ความว่า ไม่ใช่เป็นบ้าน เป็นป่า อย่างเคี้ยว คือเป็นอรณฺญชาคา บพวา "อิสฺมิ มโนปเทเสณ" ความว่าโทษแห่งความผิดทางใจ ที่ถูกกระทำตามความต้องการของฤษีทั้งหลาย แคว้นเหล่านั้นถูกเทวดาผู้ถือทนต์ความผิดทางใจ นั้นไม่ได้ให้ฉิบหายแล้ว แต่ชาวโลกพากันสำคัญว่าพวกฤษีโกรธแล้วจึงทำลายเมืองเสีย เพราะ ฉะนั้นจึงทราบวาพระผู้มีพระภาคและนิครนถ์ใช้วาตะของชาวโลกกระทำการโศกาวะกันฯ บรรดา สถานที่เหล่านั้นจึงทราบความที่ป่าทั้งหลายมีป่าชื่อทัมทที เป็นกัน ไม่เป็นป่าดังต่อไปนี้

ต่อไปนี้ เป็นเรื่องแทรกเกี่ยวกับเรื่องความผิดทางใจ

ก็เมื่อบริษัทของสรวงศ์โพธิสัตว์ถึงความไพบลุย์อย่างยิ่ง คาบสที่ชื่อว่า กีสจฺฉอดฺฐี เป็น ศิษย์ของพระมหาสัตว์ปรารณการ อยู่อย่างสงบจึงทั้งพระคพวกเข้าไปอาศัยกุ่มกปรุระนครของพระเจ้าทัมทที ในแคว้นกลิงคะคานฝั่งแม่น้ำโคชาวารี เพิ่มพูนความวิเวกอยู่ในราชอุทยานฯ มีเสนา- บคิคนหนึ่งเป็นบารุงคาบสนั้นฯ ก็ในกาลนั้นหญิงคฤกาคนหนึ่งขึ้นรถไปมีผู้หญิงร้อยคนเป็นบริวาร เทียวประดับเมืองให้สวยงามอยู่ มหาชนพากันแลดูนางคฤกาคนนั้นเท่านั้น เทียวเดินแควล้อม (นาง)อยู่ฯ ถนนในเมืองมีไม้เพียงพอกฯ พระราชาทรงเปิดของพระแกลประดับขึ้นอยู่ ทอดพระ- เนตรเห็นนางคฤกาคนนั้นแล้วตรัสถามว่า "ผู้หญิงคนนั้นเป็นใครกัน"ฯ พวกอำมาตย์กราบทูลว่า "เป็นหญิงนครโสภณิของพระองค์พระเจ้าชา"ฯ พระเจ้าแผ่นดินองค์นั้นทรงรับนิษครว่า "นครที่ประดับด้วยหญิงเช่นนี้ จักสวยงามได้อย่างไร" แล้วรับสั่งให้ตัดฐานันครนั้นเสีย ตั้งแต่ นั้นมา คฤกาคนนั้นทอดไมตรีกับทุกคน แสงหาฐานันคร ในวันหนึ่งได้เข้าไปสู่ราชอุทยานพอเห็น คาบสนั่งบนแผ่นดินที่ย่อยลงมาท่ายสุคริมที่จงกรมนั่นเอง ก็คิดว่าคาบสนนี้คงแต่งด้วยผ้าที่สีชื่อ ขอมขอจริงหนอ ทนวงอกขึ้นเปิดปาก หน้าอกเต็มไปด้วยขน รักแร้ทั้งสองข้างมีขนรุงรังฯ ทอน นั้นนางเกิดความน้อยใจขึ้นว่า "เราทองเทียวไปด้วยกิจธุระอย่างหนึ่ง แต่เรากลับมาพบคน กาลกิติคนนี้เข้า พวกท่านจงนำน้ำมา เราจักล้างลูกตา" แล้วให้หน้าน้ำกับไม้ชำระฟันมา เคี้ยว ไม้ชำระฟันแล้วบ้วนน้ำลายที่เป็นก้อน ๆ ลงบนร่างกายของคาบส คายไม้ชำระฟันลงบนยอก- ษฐา บ้วนปากแล้วรดน้ำลงบนกระหม่อมของคาบสทันที กล่าววา เราล้างลูกตาที่เห็นคนกาลกิติ

แล้ว เป็นอันเราจักความกาสิทธิ์ได้ แล้วออก (จากราชอุทยาน) ไปฯ และในวันนั้นพระราช
ทรงไค้สติ ตรัสถามว่า "ท่านทั้งหลาย ทูตเกรโสเกติไปไหนเสียเล่า"ฯ พวกอำมาตย์กราบ
ทูลว่า "อยู่ในนครนี้เองพระเจ้าข้า"ฯ พระเจ้าแผ่นดินตรัสว่า "พวกท่านจงมอบฐานันดร เติม
นั้นแหละให้แก่นางกัวย และพระราชทานฐานันดร เติมให้ นางคณิกาคนนั้นได้สำคัญว่า "เมื่อ
ก่อนเราได้ฐานันดร เพราะอาศัยกรรมที่กระทำไว้ดี (แต่บัดนี้) เราได้ฐานันดร (กลับมาอีก)
เพราะบ้วนน้ำลายลงบนร่างกายของคาบสฯ หลังจากนั้น ๒-๓ วัน พระเจ้าแผ่นดินได้ลด
ฐานันดรของปุโรหิตคนหนึ่งฯ ปุโรหิตนั้นได้ไปยังสำนักของหญิงนครโสเกติ (คนนั้น) แล้วถาม
ว่า "น้องหญิงทำอะไรจึงได้ฐานันดรกลับมา"ฯ หญิงคนนั้นตอบว่า "ข้าแต่ท่านพรหมผู้มีกิจ-
กรรมอื่นที่จะต้องทำอีกทำไม ในราชอุทยานมีขนิลาโงง ผู้เป็นตัวกาลกิณี ผู้ไม่หวั่นไหวอยู่คนหนึ่ง
ท่านจงมน้ำลายลงบนร่างกายของคาบสคนนั้น เมื่อทำเช่นนี้ท่านจักได้ฐานันดร (กลับคืน)ฯ
ปุโรหิตบอกว่า "ฉันจะทำตามที่เธอว่า น้องหญิง" แล้วไป ณ สถานที่นั้น กระทำทุกสิ่งทุกอย่าง
เหมือนกับที่นางคณิกาคนนั้นบอกไว้ที่เคียวแล้วออกไปฯ ในวันนั้นนั่นแหละฝ่ายพระราชาก็กลับได้
สติ ตรัสถามว่า "ท่านทั้งหลายพรหมณ้อยู่ที่ไหนฯ พวกอำมาตย์กราบทูลว่า "อยู่ในนครนี้เอง
พระเจ้าข้า"ฯ ถึงปุโรหิตนั้น ก็ได้สำคัญว่าเราเคยได้ฐานันดร เพราะพลังแห่งความดี (แต่ตอน
นี้) เราได้ฐานันดร เพราะถมน้ำลายลงบนร่างกายของคาบส"ฯ หลังจากนั้นเล็กน้อย บัจ-
จันตชนบทของพระราชาก็กำเริบขึ้นฯ พระเจ้าแผ่นดินคำริว่า "เราจักปราบบัจจันตชนบท
ให้สงบ" แล้วเสด็จออก (จากเมือง) พร้อมด้วยจตุรงคเสนาฯ ปุโรหิตได้ไปยืนอยู่เบื้องหน้า
ของพระเจ้าแผ่นดินแล้วกราบทูลว่า "ขอพระองค์ทรงชนะเถิดมหाराชฯ แล้วทูลถามว่า "ข้า
แต่มหाराชพระองค์ยอมเสด็จไปเพื่อความชนะหรือ"ฯ "ใช่แล้วท่านพรหม"ฯ ปุโรหิตนั้น
กราบทูลว่า "เมื่อเป็นอย่างนี้ ในราชอุทยานมีขนิลาโงง ผู้เป็นตัวกาลกิณีอาศัยอยู่คนหนึ่ง พระ-
องค์จงมน้ำลายลงบนร่างกายของขนิลาโงงเถิด"ฯ พระเจ้าแผ่นดินทรงเชื่อคำของปุโรหิตนั้น
ให้กระทำการกิจกรรมทุกอย่างเหมือนกับที่นางคณิกาและปุโรหิตนั้นเคยทำไว้ไม่มีผิด ทรงบังคับถึง
พวกทหารว่า "พวกท่านจงมน้ำลายลงบนร่างกายของขนิลาโงงผู้ไม่สมประกอบคนนี้เถิด"ฯ จาก
นั้น พวกทหารและพวกฝ่ายในก็ได้กระทำอย่างนั้นเหมือนกันฯ

ตอนนั้น พระราชาให้วางการรักษา (ตรวจตรา) ไว้ที่ประตูอุทยาน ทรงบังคับว่า
 ทุกคนที่จะออกไปกับพระเจ้าแผ่นดิน (หาก) ไม่ดมน้ำลายลงบนร่างกายของคาส จะออกไป
 ไม่ได้ ครั้นนั้นพวกกำลังพลและเสนาทั้งหมดได้คายน้ำลาย ไม่ชำระฟัน และน้ำล้างปากลง
 บนคาส โดยทำนองเดียวกันหมดคาน้ำลายและไม่ล้างสำหรับชำระฟันได้ดมทั่วร่างกายทุกส่วน
 (ของคาสนั้น) เสนาบดี (คนที่เป็นคนรับใช้ของคาส) ได้ทราบข่าวหลังคนอื่นทั้งหมด
 (คิดว่า) ว่า "ได้ข่าวว่าพวกเขาเหล่านั้นรังแกคาสคาสผู้เจริญผู้เป็นเนื่อนามบุญผู้เป็นบันไดแห่ง
 สวรรค์ของเราอย่างนี้" เกิดความร้อใจ ไขปากหายใจ ไปสู่อุทยานโดยเร็วเห็นฤษีผู้
 ถึงความขบถยับอย่างนั้น โจงกระเบนแล้วให้มือทั้งสองกวาดไม้สำหรับชำระฟัน อุม (ฤษี)
 ประคองขึ้นในหนึ่งแล้วให้นำน้ำมาให้ฤษีได้อาบน้ำแล้วไล่ทาร่างกาย (ของฤษี) ด้วย
 สรรพโอสถ และของหอม ๘ อย่าง เช็ดด้วยผ้าสาฎกที่อ่อนนุ่ม ยืนประคองอัญชลีตรงหน้า
 กล่าวอย่างนี้ว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พวกมนุย์กระทำความที่ไม่เหมาะสม ผลกรรมอะไรจักมี
 แก่มนุย์เหล่านี้ ฝ่ายคาสกล่าวว่า "คุณเฒ่าเฒ่า พวกเทวดาแตกแยกออกเป็นสามพวก
 พวกหนึ่งกล่าวว่า "เราจักให้พระเจ้าแผ่นดินเท่านั้นพินาศไป" พวกหนึ่งกล่าวว่า "พวกเราจัก
 ให้พระเจ้าแผ่นดินกับบริษัทพินาศไป" พวกหนึ่งกล่าวว่า "พวกเราจักให้แว่นแคว้นของพระเจ้า-
 แผ่นดินนั้นแหละพินาศไป" ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว (คาส) ก็ไม่กระทำความโกรธสักนึกเดียว
 บอกอุบายแห่งความสงบของโลกเท่านั้น กล่าววว่า "ชื่อว่าความดีย่อมมีได้ แต่ความเป็นปกติ
 เท่านั้นยอมมีแก่ผู้ เพื่อจะแสดงโทษ" เสนาบดีได้น้ำแล้ว ไปสู่สำนักของพระเจ้าแผ่นดินถวาย
 บังคมพระองค์แล้วกราบทูลว่า "ข้าแต่มหाराช พระองค์ประพาศิณิในคาสผู้มีฤทธิมาก ผู้ไร
 ความดีนับว่าได้กระทำความที่หนัก ได้ข่าวว่าพวกเทวดาแตกออกเป็น ๓ พวก ยอมกล่าวอย่าง
 นี้" กราบทูลเรื่องราวทั้งหมดแล้วทูลว่า "ได้ทราบมาว่าเมื่อพระองค์ให้คาสยกโทษให้ รัฐก็จะ
 เป็นปกติ ขอพระองค์ทรงอย่าให้รัฐพินาศ ขอพระองค์จงทรงให้คาสยกโทษให้เถิดมหाराช"
 พระเจ้าแผ่นดินถึงจะ ทรงเห็นความดีที่พระองค์ได้ทรงกระทำไปแล้ว ก็ยังตรัสอย่างนี้ว่า "เรา
 จะไม่ยอมขอโทษคาสนั้น" เสนาบดีได้ค้อนวอนถึงสามครั้งแล้วกราบทูลกับพระเจ้าแผ่นดินผู้ไม่
 ทรงปรารถนาอยู่ว่า "ข้าแต่มหाराช ข้าพระองค์ยอมรับกำลังของคาสท่านเป็นคนพหูจริง แม้จะ

ไม่โกรธ แต่ด้วยความเอ็นดูต่อสัตว์ ท่านจึงกล่าวอย่างนี้ ข้าแถมหาราช ขอพระองค์จงทรงขอโทษท่านเสียเถิด" พระเจ้าแผ่นดินตรัสว่า "เราจะไม่ขอโทษ" เสนาบดีกราบทูลว่า "ถ้าอย่างนั้นขอพระองค์จงทรงมอบตำแหน่งเสนาบดีให้แก่ผู้อื่นเถิด ข้าพระองค์จะไม่อยู่ในราชอาณาจักรเขตของพระองค์อีกต่อไป" พระเจ้าแผ่นดินตรัสว่า "ท่านเองจงไปตามความปรารถนาเราจักได้เสนาบดีของเรา" หลังจากนั้นเสนาบดีมายังสำนักของกาสไหวแล้วกล่าวว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะปฏิบัติอย่างไร" กาสตอบว่า "คุณร เสนาบดี คนที่เชื่อฟังคำของท่านทั้งหมด จงชนสัตว์สองเท้าและสี่เท้า พร้อมด้วยเครื่องใช้และทรัพย์สินไปนอกราชอาณาจักร ใน ๗ วันนี้ พวกเทวดาโกรธยิ่งนักจะกระทำการ เบียดเบียนรัฐอย่างแน่นอน" เสนาบดีได้กระทำอย่างนั้น พระเจ้าแผ่นดินทรงประมาทในเรื่องนั้นทำเคี้ยว กระทำการปราบศัตรูให้ชนบทสงบแล้วเสด็จกลับมาประทับนั่งบนสถานที่ภายในค่ายซึ่งประกาศชัยชนะให้คกแดงพระนคร และได้เสด็จเข้าไปสู่ภายในพระนคร ในครั้งแรกที่เคี้ยวพวกเทวดาบันดาลให้ฝนธรรมดาตก มหาชนพากันยินดีว่า ตั้งแต่ประพาศิณยาบคายกับขญิกขญิกง ราชานของพวกเรามีแต่ความเจริญอย่างเดียว ทรงกำจัดศัตรูได้ เพียงในวันที่พระองค์เสด็จมาถึงเท่านั้นฝนก็ตกลงมาแล้ว พวกเทวดาบันดาลให้ฝนคอกมะลิตกลงมาอีก มหาชนยิ่งตื่นใจ เทวดาบันดาลให้ฝนที่เป็นมาสกตกลงมาอีก จากนั้นให้ฝนกหาปณะตกลงมา ลำดับนั้นเทวดาพากันสำคัญว่า "พวกชนจะฟังออกไปเก็บ" (ก็เลย) บันดาลให้ฝนที่เป็นเข็มขัด สังวาลย์ สร้อยมือ และกำไลเท้าเป็นต้นตกลงมา มหาชนก้าวลงสู่ปราสาทเจ็ทชั้นแม่จากทางข้างหลัง ประดับประดาอาภรณ์ทั้งหลาย พากันคิดว่า สมควรจะฉมน้ำลายรคญุขญิกจริงหนอ ตั้งแต่ฉมน้ำลายรคญิกนั้น พระราชาของพวกเรายังเกิดความเจริญขึ้น กระทำการปราบศัตรูได้ เพียงในวันที่เสด็จมาเท่านั้นฝนก็ตก จากนั้นฝนคอกไม้หอม ฝนมาสก ฝนกหาปณะ ฝนกฤษัทธิก็ตก แล้วพากันเปล่งวาจาแสดงความดีใจมีความภาคภูมิใจในบาปที่พระเจ้าแผ่นดินให้ทรงกระทำไว้ ในสมัยนั้นพวกเทวดาบันดาลให้อาวุธหลายชนิดอันมีคมข้างเคี้ยว และมีคมทั้งสองข้างเป็นต้น ตกลงมาบนมหาชนเหมือนลับเน็อบนเซียงๆ ในระหว่างนั้นบันดาลให้ถ่านไฟอันมีสีเหมือนคอกทองกวาว อันปราศจากเปลวและควันตกลงมา ในระหว่างนั้นบันดาลให้ก้อนหินมีขนาดเท่า เรือนยอดตกลงมา ในระหว่างนั้นก็ให้ทรายละเอียด ซึ่งจะไม่

ติดอยู่ในกำมือให้ตกลงมา ไก่กระทำให้สูงขึ้นไปถึง ๔๐ ศอกๆ ในดินแดนของพระราชามี
มนุษย์เพียง ๓ คนเท่านั้นที่ปลอดภัยคือ กิ๊สวัจคอบส เสนาบดีและผู้เลี้ยงนารคาาเพราะ
กรรมนั้น สัตว์เครื่จฉานที่ไม่รวมในกรรมนั้นที่เหลือ ไม่มีน้ำดื่มในที่ที่เคยมีน้ำดื่ม ไม่มีหญ้า
ในที่ที่เคยมีหญ้ากินา พวกสัตว์เหล่านั้นเหี่ยวหาน้ำดื่มและหญ้า ไม่ทันวันที่เจ็ดเลยก็ไปถึง
นอกราชอาณาเขตฯ

คัวยเหตุนั้น สรภังคคอบสโพธิสัตว์กล่าวไว้ว่า
พระเจ้าทัตศที่พร้อมคัวยบริวารและชาวเมือง ตัครากเหง้าแห่ง
กศลของตน ไค่ดวงเกินคอบสชื่อว่ากิ๊สวัจจะยอมหมกใหม่ในรก
ชื่อว่ากุกกุล ผลกรรมที่เนล็ดออกมาทำลายร่างกายของพระองค์
ท่านผู้พิงทราบความที่พระเจ้าทัตศที่ราชา เป็นผู้มีพระอัธยาศัยประหนึ่ง
คนป่าคัวยนิทานที่เล่ามาแล้วนั้น

เขาเล่ากันมาว่า ในกสิงครรัฐ เมื่อพระเจ้านาพิกีราชครองราชสมบัติ ๓ ฃิมวันค-
ประเทศ มีคอบส ๕๐๐ องคค์ ไม่มีสตรีเลย นุ่งผ้าหนังเสือ เกลาชฎา หม่นผ้าคากรอง ฉับ-
เผือกมัน ผลไม้ป่าเป็นอาหาร อยู่มาเป็นเวลานาน แล้วทองเที่ยวไปยังถิ่น เพื่อจะลิ้มรสเค็ม
และเปรี้ยว ถึงไปเมืองพระเจ้านาพิกีราชในกสิงครรัฐ เก็บชฎา ผ้าหนังเสือและคากรองแล้ว
แสดงบุคคลิกลักษณะแห่งความสงบเงียบที่พอเหมาะกะกับนักบวช เข้าไปยังพระนครเพื่อภิกขาจาร
สมัยนั้น ไม่วៃสมัยที่พระพุทธรองคโคพระองคค์หนึ่งอุบัติขึ้นมาเลย ประชาชนเห็นนักบวชคอบสก็
เลื่อมใส จักแจงที่นึ่งถวายเป็นการปฏิสันถาร รับภษณะของท่านเหล่านั้นมาบรรจุอาหารถวาย
ให้พวกคอบสเสรีจากการฉินภคตาหารแล้วกล่าวสัมโมทนียกถา ประชาชนฟังแล้วยิ่งเพิ่มความ
เลื่อมใสขึ้น จึงเชื่อเชิญให้พักอาศัยในพระราชอุทยาน สร้างกระทอมถวายให้อาศัยกันเกลดม
และณ เมื่อพวกตนรับประทานอาหารแล้ว เสรีแล้วก็แคงตัวไปฟังธรรมของคอบสเหล่านั้น วัน
หนึ่งพระเจ้านาพิกีราชผู้มีอัธยาศัยหยาบช้ำทารุณ ไค่ทอดพระเนตร เห็นประชาชนพากันไปทา-
คอบส พระองคค์ก็พอพระทัยที่จะร่วมเสด็จไปกับประชาชน ชาวเมืองทราบอยู่แก็ใจว่าพระเจ้าแณ-
คินของพวกตนเป็นคนไรศีลธรรม มีอัธยาศัยกักชละ ถ้าไค่สคัยพระธรรมอาจจะเลิกละอัธยาศัย

เช่นนั้นเสียใจ ต่างก็ยินดีที่เหตุเลวร้ายก็ไปด้วยกัน ครั้นพระราชาก็ได้สดับโทษแห่งการขาดศีลธรรม และอันสงฆ์ของการรักษาศีลของคาบสมุทรหนึ่ง พระองค์ไม่ฟังปรารภนาที่จะสดับเช่นนั้น สิ่งทีพระองค์ต้องการจะสดับคือความเป็นผู้กล้าหาญชาญชัย สามารถย่อยแยะเอาทรัพย์สินเงินทองของรักของขอมใจผู้อื่นมาเป็นของตน โดยใช้อำนาจบาตใหญ่กดขี่ข่มเหงเอามา เป็นธรรมดาเหลือเกินที่ผู้มีอหิชาศัยเช่นองค์พระราชาก็ไม่พอพระทัยฟังสดับสุนทร วาจาที่สมิคร สมาน สามีคลักกัน ไม่เบียดเบียนแก่กัน แม้กระทั่งวาจาที่ชักชวนให้เห็นออกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เพราะคนประเภทนั้นถืออำนาจศักดิ์ว่าตัวเองเท่านั้นจะเป็นใหญ่ในโลก คนอื่นคือขยะแฉะคิน ค้ายเหวนี้ เมื่อพระเจ้านาพิทีราชได้สดับสุนทรโวหาร เช่นนั้นก็ไม่ทรงพอพระทัย มีพระประสงค์ที่จะทำลายคนที่มีอหิชาศัยละมุนละไม เบียดเบียนไม่เห็นแก่ได้เสีย พระองค์จึงนิมนต์คาบสเหล่านั้นไปฉันอาหารในพระราชวังในวันรุ่งขึ้น ครั้นรุ่งขึ้นวันหนึ่ง พวกคาบสผู้บริสุทธิ์ปราศจากความสงสัยและสนิทใจในมนุษย์ทุกจำพวก ได้เข้าเฝ้าพระราชานิเวศน์ด้วยมิตรภาพอย่างแท้จริง สิ่งทีพวกคาบสได้รับนั้นคืออาหารทุกสารพัดที่ถูกนำมาเข้ามาถวายนั้นเต็มไปด้วยอุจจาระที่สิ่งกลิ่นกระหมะขานประสาธแล้วประหนึ่งฆ่าลายมันสมองให้ทะลักไหลออกมา พร้อมกับได้ฟังคำวิสรรขององค์ราชาวาว่า ท่านผู้เจริญจงฉันเถิด อาหารประเภทนี้เหมาะที่สุดสำหรับพระคุณเจ้า หัวหน้าคาบสกล่าววว่า จิ จิ แล้วลุกขึ้นกลับไป พอถึงหัวบันไดพวกนักมวยปล้ำทีพระราชาทรงจัดไว้ก่อนรับพวกคาบส ต่างก็จับคาบสผลักตกไปยังเชิงบันได พอร่างของพวกคาบสถึงเชิงบันไดสุนัขทีกร้ายหลายพันตัวทีองค์ราชารับสั่งหามา เตรียมไว้ก่อนรับในลำดับที่ดี สุนัขเหล่านั้นพากันแทะเนื้อหนังของพวกคาบสเป็นอาหาร เหลือแต่โครงกระดูก เป็นอันว่าพระราชาทรงรับสั่งให้คาบสทั้งร้อยท่านภายในวันเดียวเท่านั้น เมื่อแพทย์ทีรักษาพระนคร เห็นความกักขฬะของพระราชาก็เพื่อจะได้เหมาะสมควรกับพระอหิชาศัยของพระองค์จึงบันดาลฝนอาวุธแก่ประการให้ตกลงมาทำร้ายพระราชากับประชาชนทีกักขฬะของพระองค์ ฝนตกลงมาเป็นกรวดทรายสูงหกสิบโยชน์กลมเม็ดองไว้ทั้งเมือง คังนั้นสร้งกคาบสโพธิสัตว์กล่าววว่า

พระเจ้านาพิทีราช หลอกลงนักมวยทีสรวมสงบเสงี่ยม ไม่คิดประทุษร้าย
แม้กระทั่งศัตรู ฐฐรรรม แสคงธรรม และปฏิบัติธรรมนั้น พระองค์สิ้นพระชนม์
เกิดในโลกหน้า ถูกฝูงสุนัขกรู เข้ากัดพระองค์ทีกำลังคืบค้าวอยู่

ท่านบุตรควรรีบว่า พระนาฬิกาแห่งกลิงครรัฐ มีพระอัยยาศัยประหนึ่งคนป่าคาม
ที่นิทานที่เล่ามาแล้วนี้

ในอดีตกาล ณ เมืองพาราณสี มีธิดาเศรษฐีคนหนึ่งชื่อว่าทิฏฐมัจฉลิกา มีทรัพย์สี่สิบล-
โกฏิ เป็นผู้มั่งมีรูปร่างน่าดูน่าชม นางเป็นที่ปรารถนาของชนเป็นจำนวนมาก เพราะนางสมบูรณ์
ด้วยรูปสมบัติ โภคสมบัติ และกุตสมบัติ เมื่อผู้ชายไปสู่ขอ นางเห็นแล้วกล่าวว่าสกุลต่ำ หรือมี
แผลที่มือที่เท้าเป็นคัน ให้ไล่ออกจากบ้าน แล้วเอาน้ำมาล้างตาเพื่อให้สิ่งที่เปื้อนอับมงคลหมดไป
นางเลยได้ชื่อว่าเพราะนางเห็นใคร เป็นผู้มีรูปร่างพิกลและซบไล้ไปหมด ชื่อแท้จริงของนางไม่
ปรากฏ วันหนึ่งนางคิดว่าเราจะเล่นน้ำที่แม่น้ำ เลยส่งคนให้ตระเตรียมทำน้ำ บรรจุน้ำ ของเคี้ยว
ของกินเป็นอันมาจนเต็มเกวียน น้ำวัตถุต่าง ๆ มีของหอมและดอกไม้เป็นคัน ไปเป็นจำนวน
มาก ซึ่งรถที่ปกปิดอย่างมิดชิดแควลอมด้วยหมูญาคือออกจากบ้านไป ก็คอนั้นมีผู้ชายร่างใหญ่เกิด
จากกำเนิดจิตตาศัยอยู่ในบ้านที่สร้างด้วยหนังสัตว์ ในภายนอกพระนคร เขามีชื่อว่ามาตังคะ
นุ่งผ้าเขียวเก่า ๆ ผืนเขียว มีความประสงค์จะเข้าไปสู่ภายในพระนคร ด้วยชურกิจบางอย่าง
ผูกผ้าสีเขียวผืนหนึ่งไว้ที่มือข้างหนึ่ง ถือตะกร้ากับระฆัง สันระฆังป่าวร้องว่าท่านผู้เจริญทั้งหลาย
โปรดหลีกเลี่ยงไป เพื่อต้องการให้คนรู้ว่าคนเป็นจิตตาศัย เจียมใจอ่อนไหวพวกมนุษย์ที่ตัวเองได้พบ
เห็นทุกคนเข้าสู่ตัวเมืองแล้วขึ้นไปเดินบนทางหลวง นางทิฏฐมัจฉลิกาได้ยินเสียงระฆัง แอบ-
มองทางของมานเห็นนายมาตังคะเดินมาแต่ไกลเลยถามว่า นี่มันอะไรกัน พวกคนใช้ตอบว่า
เขาชื่อมาตังคะเจ้าคะ นางทิฏฐมัจฉลิกาพุดว่า ท่านทั้งหลายเราได้สร้างอกุศลกรรมอะไรไว้
หนอ สิ่งนี้เป็นความเสื่อมโทรมของใครกันแน่ เห็นที่ความเสื่อมโทรมจะเกิดขึ้นแก่เรา เรา
กำลังเดินทางด้วยชურกิจอย่างก็กลับมาเห็นคนจิตตาศัย แล้วนางก็สั่นศีรษะแสดงอาการรังเกียจ
จนน้ำลายแล้วสั่งพวกทาสว่า พวกเธอจงนำน้ำมาโดยเร็วเราจะล้างนัยน์ตาที่เห็นคนจิตตาศัย
และปากที่กล่าวถึงชื่อของมัน และนางก็ล้างเสร็จสั่งรถให้กลับ ไม่สนใจใยดีเรือนที่เคยอยู่
ทุกหลัง ก้าวขึ้นสู่ปราสาท พวกชนประเภทต่าง ๆ เช่นนักเลงสุราและคนรับใช้ของนางพากัน
ถามว่าพวกท่านทั้งหลายรู้ไหมว่านางทิฏฐมัจฉลิกายูอยู่ที่ไหน ถึงเวลาปานนี้แล้วนางยังไม่กลับ
มาเมื่อใดทราบเรื่องราวแล้วพากันกล่าวว่า ท่านทั้งหลายเพราะอ้ายเจ้าจิตตาศัยเป็นเหตุ

พวกเขาไม่ได้รับบรรณาการต่าง ๆ เช่นสุรา เนื้อ ของหอม และดอกไม้ เป็นต้น ที่ยิ่งใหญ่ พวกเขาจึงไปจับเจ้าจันทาลให้ได้ แล้วก็พากันไปแสวงหาสถานที่ที่เจ้าจันทาลได้เคยไป กลับไปพบบัณฑิตชื่อมาตังคะ (ชื่อเดียวกัน) ผู้ซึ่งไม่เคยกระทำความผิดแล้วชูตะคอกว่า เขย เจ้ามาตังคะเพราะเจ้าเป็นสาเหตุ เราเลยพากันนอกของมีค่าต่าง ๆ แล้วพากันจับผมเหวี่ยงไปที่พื้น ทบตีด้วยอาวุธต่างชนิด เช่นหิน ไม้ ศอก เอาก้อนหินทาบเมื่อคิดว่าตายแล้วจับเท้าเหวี่ยงไปที่กองขยะ

บัณฑิตมาตังคะ (มหาบุรุษ) ไกล่สติขึ้นมาลองจับที่มือและเท้า คิดว่าความทุกข์สิ่งนี้เกิดขึ้นได้เพราะอะไรกัน แล้วคิดต่อไปว่ามีจะเกิดขึ้นจากสิ่งอื่นไม่ได้ นอกจากนางทิฏฐมัจฉลิกา เรานั้นเป็นผู้ชายจะให้นางสยบแทบเท้าให้ได้ ร่างกายสิ้นเพิ่มด้วยความโกรธไปหานางทิฏฐมัจฉลิกาถึงบ้าน แล้วประกาศว่าหากเราได้นางทิฏฐมัจฉลิกามาครองถึงจะลุกขึ้นเมื่อไม่ได้จะขอตาย ณ ที่นี้ ว่าแล้วก็นอนที่ลานบ้าน เล่ากันว่าประเพณีของชาวชมพูทวีปสมัยนั้นถือกันว่าคนจัดทาลโกรธแล้วไปนอนตาย ณ ประตูห้องของผู้ใด คนที่อยู่ในห้องจะตกเป็นคนจัดทาลหมด เมื่อตายกลางเรือน คนในเรือนเป็นจัดทาลหมด ถ้าคนจัดทาลตายในบ้านคนที่อาศัยอยู่ในเรือน ๗ หลัง ทั้งสองข้างรวมเป็น ๑๔ หลังคาเรือนต้องตกเป็นคนจัดทาลหมด บังเอิญนายมาตังคะที่เป็นพระโพธิสัตว์ไค้นอนอยู่ที่เนิน พวกคนใจพากันมอกเสฐรฐีว่านายท่าน นายมาตังคะมาล้มลงที่ลานบ้านของท่าน เสฐรฐีสั่งว่า พวกเจ้าจงไปตามว่านอนทำไม ลุกขึ้นเถอะ เจ้าได้รับเงิน ๑ มาสกแล้วลุกขึ้นไปเสี่ย พระโพธิสัตว์ตอบว่า เราไม่ไค้นอนเพราะต้องการเงิน แต่เรานอนเพราะนางทิฏฐมัจฉลิกาเป็นสาเหตุ พวกคนใจถามว่า นางทิฏฐมัจฉลิกามีความผิดอะไร พระโพธิสัตว์ตอบว่า พวกท่านไม่เห็นว่านางผิดอะไร เรานี้ซี้ทั้ง ๆ ที่ไร้ความผิดยังถูกพรคพวกของนางทำลายย่อยยับ เมื่อไค้เธอเราจะลุกขึ้นหากไม่ไค้เราจะไม่ลุกขึ้น พวกคนใจเหล่านั้นพากันไปบอกเสฐรฐี เสฐรฐีโทสะของลูกสาวสั่งพวกคนใจว่า พวกท่านจงเอาเงินไปให้เขา ๑ กหาปณะ แล้วส่งพวกเขาไป พระโพธิสัตว์กล่าวว่าเราไม่ต้องการ เราต้องการผู้หญิงอย่างไค้ย เสฐรฐีและภรรยาไค้ฟังเรื่องนั้นแล้วพากันสลดใจว่า เรามีลูกที่รักเพียงคนไค้ย ซึ่งจะเป็นผู้สืบวงศ์สกุล หากลูกชายมิไค้เลย แล้วบอกว่าไปกันเถอะ ไม่มีใครที่เหมือนฉบับเรา

แล้ว ถึงเราตกลงตายก็ต้องยอม เพราะว่าหากจัดศาลผู้เสียชีวิต ณ สถานที่นี้พวกเราทั้งหมดจะพากันฉิบหาย ขอพวกท่านจงให้ความอารักขาแก่เราด้วยสิ่งเสร็จแล้วให้กันอาณาบริเวณ ให้ความอารักขา ส่งข้าวต้ม ข้าวสวย และทรัพย์สินไปให้ถึงขนาดนี้พระโพธิสัตว์ก็ยังปฏิเสธทุกสิ่งทุกอย่าง วันหนึ่ง สองวัน สามวัน สี่วัน ห้าวัน ยานผ่านไป คอจากนั้นพวกที่อาศัยอยู่ในบ้าน ๗ หลังรอบ ๆ พากันเคลื่อนไหวประกาศว่าเราเป็นจัดศาลไม่ได้ เพราะพวกท่านเป็นเหตุ กรุณาอย่าให้เราพินาศเลย มอบลูกสาวของท่านให้เขาไป แล้วให้พวกเขาลุกขึ้นเสียดีก พวกเขาส่งคนไปครั้งละร้อยบ้าง พันบ้าง หมื่นบ้าง แต่พระโพธิสัตว์ปฏิเสธทำเคียว เวลายานไป ๒ วัน ในอาการอย่างนี้ ในวันที่ ๗ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบ้าน ๑๔ หลังทั้งสองข้างพากันประชุมแล้วประกาศว่า พวกเราจะเป็นคนจัดศาลตามบุรุษพวกนี้ไม่ได้ ถึงแม้พวกท่านจะไม่ต้องการแต่เราจะมอบหญิงสาวผู้ให้เขา ปิกามารคาของนางทิฏฐมัจฉลิกา พากันคร่ำครวญด้วยความเศร้าโศก สิ้นสติล้มลงบนที่นอน

ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบ้านสิบสี่หลังทั้งสองข้าง พากันขึ้นสู่ปราสาท เบื้องอากาศของนางทิฏฐมัจฉลิกาออกหมด เหมือนกับคิงกิงไม้และกิงไม้แห้งใช้เล็บกะเครื่องหมายผูกมัดคมให้นางนุ่งผ้าสาฎกสีเขียว พันกลุ่มผ้าสีคล้ำไว้ที่มือ ไขพระคัมภีร์คัมภีร์ไว้ที่หู มอบตะกร้าใบตาลให้แล้วมั่งคัมภีร์หลงจากปราสาท จับแขนทั้งสองข้าง แล้วไต่กล่าวว่า เจ้าจงพาสามีของเจ้าไป แล้วไต่มอบนางให้แก่มหาบุรุษ หญิงสาวที่แม่ที่เคยได้รับการประคบประหงมมา ในทำนองที่ว่าแม่กระทั่งคอกบัวเขียวคอกเคียวก็จะถือไม้ไผ่ ไต่พูดว่าลุกขึ้นเถอะท่านพวกเราจะไปกัน พระโพธิสัตว์มียอมลุกขึ้นบอกว่าเราจะไม่ลุก นางทิฏฐมัจฉลิกายถามว่า เมื่อเป็นเช่นนี้จะให้ดิฉันกล่าวอย่างไร พระโพธิสัตว์บอกว่า ท่านจงกล่าวแก่เราว่าอย่างนี้ ข้าแต่ท่านมาดั่งคณูเจริญขอได้โปรดลุกขึ้น นางทิฏฐมัจฉลิกาก็ไต่กล่าวเช่นนั้น พระโพธิสัตว์บอกนางว่า พรรถพวกของท่านไม่สามารถที่จะทำให้เราลุกขึ้นได้ ท่านจงจับแขนเราแล้วคิงให้ลุกขึ้นเถอะ นางไต่กระทำตามคำพูดของพระโพธิสัตว์ทุกอย่าง พระโพธิสัตว์ทำเป็นเหมือนลุกขึ้นแล้วล้มลงถึงเถือก ป่าประกาศว่า ท่านทั้งหลาย นางคนนี้เป็นคนแรกทำลายผู้ไต่ด้วยเหตุเพียงพอเห็นหน้าเท่านั้น มาตอนนี้ นางจะถูกทำให้ได้รับความอับอายบ้าง นางถามพระโพธิสัตว์ว่า ท่านเจ้าข้า ดิฉันจะต้อง

ทำอย่างไรอีก พระโพธิสัตว์ต้องการที่จะแก้พิษและที่รู้มานะของนางให้หมดไป จึงกล่าวว่าฉันถูกหุบตีมาเป็นเวลา ๒ วัน หากไม่ได้รับการนวดแผ่น ก็ไม่มีเรียวแรงที่จะลุกขึ้นได้ ให้นางประคองให้ลุกขึ้น นางได้ประคองเขาให้ลุกขึ้นแล้ว เขายังบอกว่าเคินไม่ถนัดให้นางคลอเขาไปส่งจนถึงบ้าน กิริยาที่นางทิฐุมังคลิกาแสดงต่อพระโพธิสัตว์ (นายมาคังคะ) เป็นกิริยาที่ภรรยาจะพึงแสดงออกกับสามีหาใช่เป็นกิริยาที่จะพึงแสดงต่อเพื่อนไม่ เมื่อถึงบ้านแล้ว เขาก็ได้สั่งให้นางนวดแผ่นและประคบประหงมจนเขาหายเป็นปกติ เขาส่งสารนาง เพราะเคยเห็นนางอยู่อย่างสุขสบายในคฤหาสน์ที่ใหญ่โต แต่ตอนนี้ต้องมาอยู่ในสถานที่ที่สกปรกของคนจัดทาล เขาจึงบอกนางให้อาศัยอยู่ในบ้านเขาแค่นี้เถิด หากมีใครมาถามนางว่าสามีไปไหน เขาให้นางบอกว่าสามีของนางไม่ใช่เป็นคนจัดทาล แต่เป็นท้าวมหาพรหม และจะมาปรากฏตัวก็เฉพาะวันที่พระจันทร์เต็มดวงเท่านั้น ถ้าใครต้องการจะดูเขาก็ให้มาดูในวันนั้นเท่านั้น เขาจะออกจากดวงจันทร์มาปรากฏตัวอยู่ในเรือนหลังนี้ หลังจากเขาส่งนางเรียบร้อยแล้วก็จากไป ใครมาถามนาง นางก็ตอบตามที่สามีสั่งไว้ จนชาวนีแพร่สะพัดไปทั่วเมือง เมื่อพระโพธิสัตว์ทราบข่าวว่าเป็นที่รู้กันทั่วแล้ว ก็กลับมากลั่นนางว่าให้นางบอกแก่ประชาชนว่าวันเพ็ญนั้น ๆ เขาจะกลับมาใครต้องการที่จะรู้จักเขาซึ่งเป็นสามีของนางให้มาคอยดูในวันนั้น แล้วเขาก็เข้าไปเหมือนเคิม พอใกล้จะถึงวันเพ็ญที่เขาบอกว่าจะมาปรากฏตัวนั้น ประชาชนแตกตื่นในการที่จะดูเขาซึ่งเป็นบุคคลลึกลับ แม้แต่พวกพราหมณ์ที่ชำนาญพระเวทก็ไปคอยดูพฤติกรรมนั้น คนที่มีความเชื่อมั่นก็อยากจะไปดูความมหัศจรรย์คนที่ไม่ยอมเชื่อก็ไปคอยที่จะจับผิด พวกที่มีความรู้ก็ไปดูเพื่อจะได้เปรียบเทียบกับความคิดและความรู้ที่พวกตนมีอยู่ พอถึงวันที่กำหนด ประชาชนก็แน่นขนัด พระจันทร์โผล่ขึ้นมีพันพันทิวป่า เขาก็เดินออกจากป่ามาอย่างปกติ เข้าไปในม่านที่นางกั้นไว้ในบ้านได้เวลาพอสมควรแล้วก็กลับไปอย่างปกติ ประชาชนพวกที่เชื่อก็บอกว่าเห็นเขาเดินออกมาจากดวงจันทร์จริง ๆ พวกที่ไม่เชื่อก็บอกว่าเห็นเขาเดินมาอย่างปกติ พวกเขาคางพากันแสดงความเห็นต่าง ๆ ออกมา ตกลงว่าครั้งแรกมีทั้งคนที่เชื่อและไม่เชื่อในการกระทำของเขา ส่วนพวกนักปราชญ์ราชบัณฑิตนั้นเฉย ๆ เพราะพากันคิดว่าสิ่งลึกลับมหัศจรรย์นั้นไม่มีจริง แต่ต้องใช้เวลานานบ้างเร็วบ้างเพื่อการค้นคว้าสิ่งเหล่านั้น ท่านเหล่านั้นไม่สนับสนุนและปฏิเสธเพราะ

งานที่ท่านจะต้องทำนั้นมีมาก ไม่ใช่ธุระอะไรที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับงานที่คนอื่นกำลังพิสูจน์ คนควักกันอยู่ ตอนนางทิฏฐมั่งคลิภาประกาศเป็นครั้งที่ ๒ ว่าสามีของนางจะมาในวันเพ็ญนั้นอีก ประชาชนที่ไม่เชื่อก็เกิดความลังเลว่า นางรู้ได้อย่างไรว่าสามีหลอนจะมาคราวนี้ นายมาตังคะ มาทางอากาศ ก็เขากล่าวขเป็นคาบสอยู่ในป่าว่าเพี้ยเพียร ไค่ฉานอนภิญญาสามารถเหาะไค่ มาปรากฏอยู่ในเ้ามนที่นางกันไว้ ประชาชนเชื่ออย่างสนิทใจคางเรียกนางทิฏฐมั่งคลิภาว่าเจ้าแม่แม่พระราชาหัวชมพูทวีปก็ทรงเชื่อ เมื่อจะทำราชาภิเศกก็ไค่ไปรับน้ำล้างเท้าเจ้าแม่ใช้ในพิธีอภิเศกนั้นค้วย ในวันหนึ่ง ๆ นางทิฏฐมั่งคลิภาไค่รับเงินบูชาคุณวันละประมาณแสนกทาปะนะ นางไค่สร้างมณฑปสำหรับที่ท้าวมหาพรหมสามีนางประทับในเมือง และในวันที่นางย้ายจะย้ายจะมานสถิมของคนจัดศาลมายังมณฑปและคฤหาสน์ที่สร้างใหม่ นางไค่รับเงินบูชาคุณในวันเดียวพันล้านกทาปะนะ และนางมีลูกชายคนหนึ่งกับนายมาตังคะนั้น คราวนี้ ชมพูทวีปแตกคั้นกับค้วยเสียงเล่าลือว่าลูกท้าวมหาพรหมเกิด นางไค่เงินบูชาประมาณหมื่นล้านกทาปะนะในวันเดียว ลูกของนางชื่อว่ามัตตัพยกุมาร ฉลาดเฉียบแหลม พังครั่งเคี้ยวจำไค่หมก ทองโคโรเพทไค่กลอง พรหมณ์รับเลี้ยงไว้ ไค่ขึ้นมีพรหมณ์แปดหมื่นคนแวกล้อม ความมั่งคั่งของนางทิฏฐมั่งคลิภาที่ทวีขึ้นเรื่อย ๆ ในทางทำมงคลต่าง ๆ มีผู้ส่งเงินไปบูชาคุณในวันเดียวประมาณแสนล้านกทาปะนะ ค้วยเหตุนี้ทำให้มัตตัพยกุมารสำคัญคนฝึกเกิดยะโสขึ้นว่า คนเท่านั้นไค่ทำคามมั่งคั่งให้แถมาราคาตจริงใจจ่ายเงินไปในทางที่ไม่ชอบธรรมจนถึงมาตังคะคาบส มาตังคะคาบสคองการทดลองมัตตัพยกุมารจึงเหาะมาลงในที่ประชุมพรหมซึ่งมีมัตตัพยกุมาร เป็นประธาน มัตตัพยกุมาร เคื่อกกาลเหมือนกับอสรพิชที่ถูกแหยค้วยไม้จึงกล่าวว้

"ท่านเป็นชาวป่ามาจากไหนนะ ปรากฏเหมือนปีศาจคลุกฝุ่น
ห้อยโหนลงมาปรากฏตัวในพิธีค้วงคอกค้วยเกษผ้าที่เก็บไค่
จากกองขยะ ท่านเป็นใคร คงจะไม่ไค่ผู้ควรแก่การรับ
ทานเป็นแน่"

มาตังคะคาบสไม่โกรธเขา เมื่อจะกล่าวตอบไปกล่าวว้

"ท่านผู้มียศ คนทั้งหลายเดี๋ยวนี้พากันบริโภคน้ำและยัดยี้ข้าวปลาอาหาร
ที่ท่านหามาให้ ท่านเข้าใจว่าเราเป็นเปรตอาศัยอาหารที่ผู้อื่นให้
เลี้ยงชีพ ขอคนที่มียศบุญจงไถ่ถอนข้าพเจ้าที่ขอเขามาเถิด"

มัจฉัพพิกมาร เมื่อจะแสดงว่า "อาหารนี้เรามีไว้จัดไว้เพื่อคนอย่างท่าน" แล้วกล่าว
ต่อไปว่า

"อาหารเหล่านี้ เราจัดไว้ถวายพวกพรานหมณ์ เพราะเชื่อผลกรรมนี้ว่าเป็นประโยชน์
แก่ตัวเอง ท่านจงหลีกเลี่ยงไปจากพิธีเถิด ท่านจะยืนอยู่ที่นี้ทำไมอีกล่ะ นี่แน่ะคนชั่วช้า คน
อย่างเราจะไม่ให้แก่ท่านหรอก"

มาตั้งคคาบสเพื่อจะแสดงว่า ชื่นเชื่อว่าท่านจะให้แก่ใครก็ได้ทั้งผู้มีคุณธรรมหรือไม่มีคุณธรรมหา
เป็นทานที่ไร้ผลไม่ เหมือนพืชที่หว่านในที่ลุ่มหรือที่ดอน ฉากษรสถินและน้ำบ่อมสำเร็จได้ แต่
ทานที่ให้แก่ท่านผู้มีคุณธรรมมีผลมากกว่า เหมือนพืชที่หว่านในเนื้อนาที่จึงเป็นโศลกถาถาว่า

"คนที่หว่านพืชลงในที่ลุ่มและที่ดอนก็ไถ้กัน ไร่รับผลก็จริงแต่ไม่เต็มที ขอท่านจงให้
ทานด้วยศรัทธาเถิด ทำอย่างไร ที่จะทำความยินดีให้แก่พระตักมีไฉนบุคคล"

มัจฉัพพิกมาร โกรธจัด ตะคอกขุ่นคนเฝ้าประตูเป็นต้นว่า "ใครปล่อยให้คนหัวโล้นนี้
เข้ามา" แล้วกล่าวเป็นโศลกว่า

"เรารูจักนาในโลกที่จะหว่านพืชลงไป พวกพรานหมณ์ที่มีสกุลและความรู้นั้นแหละคือ
เนื้อนาบุญในโลกนี้"

แล้วส่ำทับว่า "พวกท่านจงเอาไม้ไผ่และไม่เรียวทูปตีคนชั่วช้านี้ คว่าคอมันผลัดออก
ไปให้พ้นคุมประตูที่เจ็ด" ที่นั่น มาตั้งค คาบสกล่าวกับเขาว่า

"ท่านจะเอาเล็บชุกฎุเขา จะเอาฟันกัดเหล็ก จะเอาเขี้ยวเพือง
เสียดโดยไรประโยชน์ เพราะท่านคาญแสวงหาความดี"

ครั้นกล่าวแล้วเหาะขึ้นสู่อากาศแล้วลงยังระหว่างถนน ด้วยความเอ็นดูสงสารดีคว
เพราะคิดว่า "ถ้ากุมารนี้จะฟังให้จับมือหรือทำให้เกิดความลำบากขึ้น เขาก็จะได้รับสิ่งที่
ไม่ใช่บุญมากมาย" สมจริงวิ กิ่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

"มาตั้งคฤหาสน์ที่มีความเพียรพยายามอย่างแท้จริง ครั้นพுகังนี้แล้ว
ทั้ง ๆ ที่พวกพราหมณ์เห็นอยู่ใกล้เหาะขึ้นเวหาไป"

ทันใดนั้น หัวหน้า เทวคธาที่รักษา เมืองโคปีคคอมัตตัทพุกุมาร หน้าของ เขากลับไปอยู่ข้าง—
หลัง และข้างหลังไปอยู่ข้างหน้า นัยน์ตาเหลือก น้ำลายไหล ร่างกายแข็งทื่อเหมือนกับยกขึ้น
วางไว้บนเหลาวโคควย ยักษ์แปลกหมื่นคนที่ เป็นบริวาร ของ เทวคธาที่รักษา เมืองนั้น โคปีคค—
พราหมณ์ เหมือนอย่างนั้น กันทั้งหลายบอกแก่นางพรหมประชาบดี นางยื่นตัวขึ้นมา เห็นเหตุ—
การณประหลาดแล้วกล่าว

"บุคคลหมื่นห้า โปกศีระ ไร่ข้างหลังโค เหยียดแขนที่ใช้งานไม่ได้แล้ว
นัยน์ตาขาวเหมือนของคนที่ตายแล้ว ใครมาทำอย่างนี้แก่ลูกชายของฉัน"

ที่นั่น หมูชนบอกแก่แม่เจ้า

"สมณะชาวป่าคนหนึ่งมาที่นี่ เหมือนปีศาจคลุกฝุ่น
ห้อยโหนลงมาปรากฏตัวอยู่ คลองคอคควยเศษณา
ที่เก็บได้จากกองขยะ สมณะผู้นั้นแหละทำอย่างนี้
กับลูกชายของแม่เจ้า"

นางพุดังรูไคทันที่ว่า "พระคุณเจ้าผู้ให้ชื่อเสียงยิ่งใหญ่แก่เรา เขารู้ว่าลูกชายตน
มัวเมา จึงจะมาบอกด้วยความสงสาร" แล้วตามคนใช้ทั้งหมดควา
พอดนมทั้งหลาย สมณะผู้นี้มีปัญญากว้างขวางอย่างแผ่นดิน
ไคไปทางทิศใด พวกทวนจงบอกความมันแก่เรา
พวกเราจะฟังขอรักโทษเขา ทำอย่างไร พวกเราจะไค
ลูกชายกลับคืนมา"

พวกบริวาร กล่าว

"สมณะผู้นี้มีปัญญากว้างขวางอย่างแผ่นดินนั้น เหาะไปทางอากาศเหมือน
กับพระจันทร์วันขึ้น ๑๕ ค่ำ ปรากฏแก่คนที่อยู่ในที่นั้น เขาไคไปทาง—
ทิศตะวันออกเป็นฤาษีที่สัจปฏิญาณ มีสาระรูปที่น่าดูยิ่งนัก"

มาตั้งคควรอุชิฐานตั้งแต่สถานที่ตั้ง ณ ระหว่างถนนวา "รอยเท้าเราอย่าหายไปควย
อำนาจข้าง ม้าเป็นคน ขอให้นางทิฐูรมังกลิกาเท่านั้นเห็นรอยเท้านี้ คนอื่นอย่าเห็นเลย" แล้ว

เพียงภิกษุอาจารย์ไป โค้ชชาวสุคนธสมณเสกกันพอประทังชีวิต ซึ่งฉันบนศาลาพักบนเสนาอาหารที่เหลือฉันเก็บไว้ ในภาชนะนั้นตามเดิม นางพินธุรุมีงกลีจากปราสาทเดินไประหว่างถนนเห็นรอยเท้าคิดว่า "นี่คือรอยเท้าพระคุณเจ้าผู้ใหญ่อิสริยยศแก่เราจึงเดินไปตามรอยเท้าเข้าไปไหว้แล้วกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ความผิดที่ทาสนของนั้ได้ทำไว้ขอท่านจงยกโทษฉันเถิด ท่านผู้ที่ไม่ตกอยู่ในอำนาจของความโกรธจงให้แก่ลูกชายของฉันเถิด" ครั้นกล่าวแล้วจึงกล่าวโศลกคาถาว่า

"บุคคลหม่นดำโทกศีรษะไว้ข้างหลังได้ เทียบคนแซ่ที่ไซ่งานไม่ได้แล้ว นัยน์ตาขาวเหมือนของคนตายแล้ว โครมมาทำอย่างนี้แก่ลูกชายของฉัน"

มาตั้งถามสกล่าว่า "เขาไม่ได้ทำอย่างนี้ ชะรอยเป็นการกระทำของเทศา ที่อยู่ในพวก ยักมีมีความเคารพนักบวช เห็นคนเบียดเบียนนักบวชจึงบันดาลให้เป็นไป" แล้วออกวิธีแก้ให้ โดยนำเอาเสนาอาหารที่เหลือจากคานสนันไปละลายน้ำแล้วรอกปากมีงกัพพุกุมาร เพศคาพุกุมารเห็นว่า คนที่ถูกเหยียดหยามยังไม่โกรธ จึงปล่อยมีงกัพพุกุมาร เขาพื้นขึ้นมีจิตพรหมปกติเหมือนกับไม่เคยเป็นโรคอะไรมา นางพินธุรุมีงกลีถามมารดาว่า "ลูกเอ๋ย เจ้าจงดูพวกสมณะที่เจ้าอุปถัมภ์อยู่นี้ขาดความละเอียดและกลัวบาปแน่แท้ จึงถึงอาการแปลกประหลาดเช่นนั้น" แล้วนางก็ให้เอาน้ำที่เหลือจากกรอกให้ลูกชายไปกรอกปากพร้าหมกทั้งแปดหมกสิ้นขึ้นมา รู้ว่าเป็นน้ำที่ละลายเสนาอาหารของมาตั้งถามก็เสียใจว่า พวกเขา กินเกินของมาตั้งคะคนจึงศาล ขาดจากความเป็นพร้าหมก หรือถ้าเป็นพร้าหมกก็เป็นพร้าหมกที่ไม่บริสุทธิ์ ไม่แสดงตนหนีหายไปยิ่ง เมฆกรรัฐยังไม่หวาดสะอึ้ง เข้าใจว่าเป็นพร้าหมกเต็มที ฉันมักคารในราชสำนักของพระเจ้าเมฆนราธ สมัยนั้น มาตั้งถามสประทุคติคนปราบปรามคนพยศและถือตัวจัด ไปพบกาศสัจจชาติมันตอาศัยอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ถูกชาติมันตถามถึงชาติสกุลมาตั้งถามสตอบว่าเป็นจัดศาลชาติมันตถามสให้ไปอาศัยริมฝั่งแม่น้ำคอนไค มาตั้งถามสไม่อยู่คอนไค รุ่งขึ้นของวันใหม่ ตอนเช้าชาติมันตถามสลงไปล้างหน้าในแม่น้ำ ตกไม้สีฟันของมาตั้งถามสติดที่ทงูของสนรู้ว่า เป็นของคานสจัดศาล จึงเรียกมาตั้งถามสมาสั่งให้ไปอยู่ทางใต้น้ำอีก เล่ากันว่ามาตั้งถามสสิ้นกาลให้หน้าในแม่น้ำคงคาไหลทวนกระแสได้ .(อาจจะเป็นเพราะน้ำขึ้นน้ำลง) กังหันไม้วามาตั้งถามสไปอยู่ทางคอนไหนของแม่น้ำสามารถจะบันดาลให้หน้าไหลจากที่อยู่ของตนไปทางชาติมันตถามสได้เสมอ

ชาติมนตรีคาบสจึงเรียกมาทางมาตั้งคาบสมาสาปแข่งให้ศิระแตกออกเจ็ดเสียง (ต่อไปเรื่องเหมือนกับบุญกรรมของศิสเถระในอรรถกถาธรรมบทภาค ๑) เมื่อพระเจ้าเมฆนราขลื่อนมีใสมาคตั้งคาบสนิมนต์เข้าไปยังราชสำนักพบกับพวกพราหมณ์หนีมาอาศัยอยู่ พวกพราหมณ์เหล่านั้นบงของพระเจ้าเมฆนราขลื่อนว่ามาตั้งคาบสนี้เป็นมหาโจรแฝงมาในร่างของนักบวช เพราะประชาชนพากันเคารพนับถือมาตั้งคาบสเป็นอันมาก องค์ราชาจึงทรงเชื่อว่า คามสที่ขุมสมัครพรคพวกเพื่อจะแย่งราชสมบัติจริงตามที่พวกพราหมณ์ยุแหย่ พระเจ้าเมฆนราขลอบเสด็จไปมาตั้งคาบสถึงชีพิคักษย์ ฝนขันโลหะเป็นที่แปดและฝนเปือกตมเป็นที่เก้าตกลงมากอบเมฆนรัฐ ฝนอาวุช ๘ ประการตกลงทำลายพระราชธาและพราหมณ์ผูบวิวารทั้งหมด พระองค์พร้อมค้วยบวิวารไปเกิดในอเวจิมทานคร

ค้วยเหตุนี้ สังกิจจบันพิคกล่าวว่

" พระเจ้าเมฆนราขมีพระทัยหาคระแวงมามาตั้งคาบสนิมนต์แล้ว พระองค์พร้อมค้วยบวิวารก็สูญสิ้นไปค้วยฝนอาวุช พระอัยยาศัยของพระเจ้าเมฆนราขได้ปรากฏเป็นอย่งอัยยาศัยของคนป่า ณ กาลครั้งนั้น "

ทานูรูทวทรธาบว่ พระเจ้าเมฆนราขมีพระอัยยาศัยเช่นคนป่า คังนิทานที่เล่ามานี้ (เพราะขาดความยังคิค) แต่ค้วยอำนาจแห่งมาตั้งคาบสนี้ เมฆนครนั้นได้เปลี่ยนชื่อเป็นมาตั้งครรัฐ

ศูนย์วิทยพัพยากร
จุพาลงกรณ์มหาวิททยาไลย

ปัญหาภิธาน แปลว่า แก่ปัญหา ปัจจุบันกาลศัพท์ หมายความว่า เรากควรทำให้เป็นศัตรู คือคู่มือ
 ไคแก่เป็นเหมือนกับฆณฑอาณาไไว้ คำว่าอนุวิจุกวาว อธิบายว่า ทานจงพิจารณาไตรตรองก่อนจึงทำ สอง
 คำว่า สาธุ โหติ คือ เป็นสุนทรียภาพ เมื่อกนอย่างทานเห็นฉันทแล้วระลึกถึงฉันท เห็นนิครนถ์ก็ระลึกถึง
 นิครนถ์ไปก็จักเกิดการกระทำซึ่งว่าพระอุบาลีระลึกถึงเฉพาะสิ่ง^๑ที่เห็นแล้วเท่านั้นหรือ เพราะฉะนั้นท่าน
 จึงได้แสดงไว้ว่าการใคร่ครวญก่อนจึงทำเป็นสุนทรียภาพสำหรับคนอย่างท่าน สองคำว่า ปฏากั ปริทเรยฺย
 ความว่า เล่ากันว่า พวกคนเหล่านั้นเห็นพระราชาราชานี้แล้วยกธงแผ่นผ้าเขียวไปทิวเมืองว่า พระ
 ราชา ราชอำมาตย์ หรือเกรษสู่นั้นระลึกถึงเราเป็นศิษย์ของเรา เพราะเหตุใด เพราะคนเหล่านั้นรู้ว่า
 พวกเรามีอำนาจมากในเมื่อเขาสำนึกขึ้นมาได้ว่าเราจะระลึกถึงใครดี แล้วเขาก็จะเข้าใจว่าคนทั้ง
 หมกนี้จำนวนมากรู้จักเรา ระลึกถึงเราก็จะบรรเทาความทุกข์ได้ไบบัดนี้ ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า
 จึงตรัสว่ายกธงแผ่นผ้าเขียวไปทิว ๆ บทว่า โลปานกุกถ หมายความว่า เหมือนกับบ่อน้ำที่เขากระเตรียม
 ไว้ บทว่า กุกถ หมายถึงที่อยู่ของท่าน บทว่า ทาสพิท มกุเคยฺยาลิ (สำคัญว่าควรให้) หมายความว่า เขา
 เห็นคน ๑๐ คนบ้าง ๒๐ คนบ้าง ๖๐ คนบ้าง ในศตวรรษแรก ไม่ปฏิเสธว่าไทยธรรมไม่มียอมให้ไป คน
 ปัจจุบันนี้เขากล่าวสรรเสริญเราเพียงการระลึกถึงเป็นเหตุเท่านั้นว่า อยะละเลยกถวายไทยธรรมแก่คน
 เหล่านี้ แต่เมื่อเขามาถึงบ้านก็ควรถวาย บทว่า ทานญฺเจริยฺยพิง เรื่องนี้มา หมายความว่า หิงมาจากโกร
 หรือจากไหน ตอบว่า จากสำนักพวกนิครนถ์ เล่ากันว่า พวกนิครนถ์ให้ประโหติในเรือนผู้มีตระกูลว่า
 พวกเรากล่าววว่าควรให้แก่ผู้มาถึงหรือไคพบเห็น ^{๑๒๑๖}๕ สมณโศกกล่าววว่าควรให้แก่เราเท่านั้น ท่านที่ให้
 แก่สาวกเหล่านั้นหาไม่มีผลมากไม่ คฤหมตีหมายเอาข้อความนี้จึงกล่าววว่าสุดเมต

คำว่า อนุพุพิกถ คือวาจาที่กล่าวโดยลำดับอย่างนี้คือ ศีลรองจากทาน สวรรค์รองจากศีล
 โทยในธรรมรองจากสวรรค์ อธิบายความในอนุพุพิกถกานั้นดังนี้ ^{๑๒๑๗}๕ หรือทานกถ คือทานนี้เป็นเหตุแห่งความ
 สุข เป็นคนแห่งของสมบัติ เป็นที่ตั้งแห่งโลกทรัพย์เป็นที่คานทานที่เป็นเครื่องค้ำเนิน และที่จะไปภายภาค
 หน้า ของผู้ที่เป็นข้าศึกไม่มีที่พึ่งที่เป็นเครื่องค้ำเนิน เครื่องค้ำเนินและการนี้จะไปในภายภาคหน้าเหมือน
 กับทานในโลกนี้และโลกหน้า เพราะทานนี้เป็นเช่นกับสิงหาสน์แก้วเพราะเป็นที่อาศัย เป็นเช่นกับแผ่นดิน
 ใหญ่เพราะเป็นที่ประดิษฐาน เป็นเช่นกับเชือกชักโยง เพราะเป็นอารมณ์หนึ่งไว้ ทานนี้เป็นเรือเพราะ

สลักทุกซอกทุกมุมได้ เป็นคนกล้าในสงครามเพราะได้ปลอมใจในยามยาก เป็นเมืองที่สร้างไว้ดีแล้ว เพราะป้องกันภัยได้ดี เป็นคอกม้าเพราะล้างมลทินความตระหนี่ไว้ เป็นไฟเพราะเผาผลาญความกระตือรือร้นได้ เป็นอสรพิษเพราะระงับไถ่ยากเป็นจาชสีห์เพราะไม่ทำให้ตกใจ เป็นช้างเพราะมีกำลัง เป็นโคเผือกเพราะถือกันว่าเป็นมงคล เป็นพลาหกอิศวรราชเพราะได้ถึงแดนที่ปลอดภัยได้เร็ว ทานนี้เป็นทางที่เรา คำเงินไป เป็นเชื้อสายของเรา เราเมื่อมาเพื่อมารปี ๑๐ ท้ามหายูหลายประเภท เช่นเวลาดมหายัญ มหาคโธวันทมหายัญ มหาสุพิศนมหายัญ และเวสันกรมหายัญให้ไป เราเป็นกระดากกระโจนเข้าก้องไฟที่กำลังลุกโชนอยู่ เอาใจของขอรานที่ทานเข้าไว้ได้ ถ้อยคำที่ระกอบด้วยคุณของท่านเป็นต้นว่า ทานให้สลักสมบัติในโลก ให้มากสมบัติ ให้โพธิญาณ ให้ภริษัมมิโพธิญาณ แต่เพราะผู้ให้ทานสามารถสมาทานศีล ฉะนั้นท่านจึงกล่าวที่ถ้อยจากท่าน คำว่า สลักดี คือสลักที่เป็นที่อาศัย เป็นที่ประดิษฐาน เป็นเครื่องทรง เป็นเครื่องตามทาน เป็นที่เร้น เป็นเครื่องกำเงิน เป็นที่ไปในภายภาคหน้า สลักดีเป็นวงค์ของเรา เรามาเพื่อสลักในจักรกหลายจักรกษัตติ ๗ กั้นเจน ในเวลาที่เราเสวยชาติเป็นพญานาคสังขปาล เป็นพญานาคฐริวัต เป็นพญานาคจับไปยก เป็นพญานาคสีลา เพราะสมบัติในโลกนี้และโลกหน้า ที่อาศัย เจนกับศีล ที่ประดิษฐาน ที่ทรง ที่กำนทาน ที่เร้น ที่คำเงิน ที่ไปในภายภาคหน้า เจนกับศีลนี้ยอมไม่มี ไม่มีเครื่องประดับเจนกับศีล เครื่องประดับคือศีล ไม่มีดอกไม้เจนกับดอกไม้คือศีล ไม่มีกลิ่นใจเหมือนดอกไม้ ชาวโลกพร้อมทั้งชาวเทวโลกมองดู คนที่ประดับด้วยเครื่องประดับคือศีล มีดอกไม้คือศีลเป็นเครื่องประดับดูแล้วของหอมก็คือศีล ย่อมไม่รู้จักอิม คังนั้น การที่ประดับด้วยคุณของศีลเป็นต้นดังกล่าวนานี้ (ชื่อว่า สลักธนา) เพื่อจะแสดงว่าบุคคลจะไปสวรรค์เพราะอาศัยศีล พระองค์จึงทรงแสดงสวรรค์รองจากศีล ที่ชื่อ สลักธนา นั้น อธิบาย สถานที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชื่อว่าสวรรค์ การที่หากตลอดกาล ย่อมหาได้ในสวรรค์นั้น (เพราะเทวดาไม่ต้องกินเอาแต่เล่นเรื่อยไป) สมบัติต่าง ๆ ย่อมหาได้ในสวรรค์ เทวดาชั้นจาตุรุมหาราชิกเสวยทิพย์สุข ทิพย์สมบัติ ๘,๐๐๐,๐๐๐ ปี เทวดาชั้นดาวดึงส์เสวยทิพย์สุข ทิพย์สมบัติ ๓๖,๐๐๐,๐๐๐ ปี เรื่องที่ระกอบด้วยคุณของสวรรค์ดังกล่าวนานี้ (ชื่อว่า สลักธนา) สมบัติในสวรรค์แม้พระพุทธรเจ้าหลายพระองค์ก็รับไว้ไม่หมดสิ้นสมบัติดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เราควรพูดเรื่องสวรรค์ดังนี้เป็นต้น พระพุทธรองค์ทรงปลดปล่อยเรื่องสวรรค์ดังนี้แล้วครั้น

ความเศร้าหมองของกามสมบัติทั้งหลาย เหมือนกับประทับข้างพलयแล้วคักวงมันเสีย โดยตรัสว่า กามสมบัติทั้งหลายน่าพอใจน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นใจมาก ในกามสมบัตินั้นมีโทษเหลือที่จะพรรณนา ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า ถึงแม้สวรรค์ก็ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่ควรพอใจในสวรรค์เลย บรรดา กษัตริย์เหล่านั้น คำว่า อาทิมพ แปลว่า โทษ โศการ แปลว่า คำทรมาน ลามก สังกิเลส แปลว่า เครื่องที่ทำให้สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองในสังสารวัฏอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่าท่านผู้เจริญ บรรดาสัตว์ทั้งหลายจักเศร้าหมอง ครั้นพระพุทธองค์ทรงเอาโทษในกามสมบัติมาชี้ แล้วทรงประกาศคุณในการอดกบวช กัลลจิต แปลว่า จิตใจไม่มีโรค สามารถกลีลา แปลว่า ยกตัวเอง กีดยกตน อธิบายว่า เทศนาที่ทรงเห็น ค่ายสมณภิกษุณณ์ไม่มีวไปกับผู้อื่น ถามว่าเทศนาอะไร แก้ว อริยสังเทศนา เพราะเหตุที่ตนเอง จึงตอบ ค่ายคำว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค คำว่า อริยสังไม่มีคู่ ปราศจากมลทิน หมายความว่า เพราะคู่คืออโรคยะไม่มีจึงชื่อว่า วิวิธ เพราะปราศจากมลทินคือโรคจะเป็นต้น จึงชื่อว่าวิกรม คำว่า ธรรมจักบุ นี้เป็นชื่อของมรรคสามในอุปนิสสพเพมาสูตร เป็นชื่อของความสิ้นอาสวะในจุลลราหูโลวาหสูตร แต่ในที่นี้มุ่งถึง โสภักตคิมรรค เพื่อทรงแสดงอาการเกิดขึ้นของอริยสัง จึงตรัสว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาสิ่งนั้นทั้งหมคว่ามีความดับเป็นธรรมดา จริ่งอยู่อริยสังนั้นทำนิโรธให้เป็นอารมณ์แล้วตลอดสักทุก อย่างด้วยอำนาจที่ทำให้รู้ว่าเป็นสิ่งควรทำดังนั้นก็เกิดขึ้นได้ ที่ชื่อว่า ปิฎกธรรมเพราะเป็นเครื่องเห็น อริยสังธรรม แม้ในบทที่เหลือก็มีอธิบายดังนี้ ที่ชื่อว่า ติณวิจิจิจจ เพราะเป็นเครื่องข้ามความสงสัย ที่ชื่อว่า ปราศจากการพูดว่าอย่างไร เพราะปราศจากความกลางแกลงใจ ที่ชื่อว่าถึงความแก่ลงกล้า เพราะได้รับความท้าวท่าย ที่ชื่อว่าอัญญมัจฉัย เพราะในศาสนาของพระพุทธองค์ไม่มีเครื่องปรุงอันใดที่เป็นไปเพื่อศรัทธา รับด้วยจิตใจเรียกว่าเพลิกเพลิน ยกย่องด้วยวาจาเรียกว่า อนุโมทนา คำว่าอาวตมิ แปลว่า เราย่อมกันก็อภิก คำว่าอนาวฏ แปลว่า งามก็กันป้องกันและเพิกถอนได้ไม่

คำว่า ฐาปาเพ็ญตมะนานไกทั้งแล้ว หมายความว่า เล่ากันว่า ตั้งแต่เวลาที่เขาไปแล้ว คุณทศที่ ฐูลาคันเจียโสทังว่า พระสมณะโคกมสมมุนด์ด้วยความเห็นยกย่องการสลักภพ เลื่อมใสในความรู้- ความเห็น เลื่อมใสในการพูดแต่เรื่องธรรมะ ครั้นเลื่อมใสแล้วย่อมระลึกถึง จากการระลึกถึงก็เอาเป็นที่พึ่ง เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าสัคคัมครั้งแรก คำว่า เตนหิ สมุมา ความว่า แม้ไคยินว่า ความโกกมก็กำลัง

ครอบงำพิงพันักเสียแล้ว ยังไม่ทันกำหนดเนื้อความเลย มาพบกับนายประตู่ . . . ศาลาชุมนุมประตู่
 กลาง หมายความว่า ตั้งแต่คนในไปหรือคนนอกเข้ามาสำหรับเรือนที่มีเจ็ดชุมนุมประตู่ หมายชุมนุมประตู่
 ที่สี่ สำหรับเรือนที่มีห้าชุมนุม ก็มุ่งเอาชุมนุมที่สาม สำหรับเรือนที่มีสามชุมนุม ก็มุ่งเอาชุมนุมที่สอง ดังนั้น จึงชื่อว่า
 ศาลาชุมนุมประตู่กลาง แต่สำหรับเรือนที่มีชุมนุมประตู่เดียว อาศัยเสามงคลงในฐานกลาง จึงเรียกว่า ศาลา
 ชุมนุมประตู่กลาง แต่สำหรับเรือนนั้นมีเจ็ดชุมนุมประตู่ บางแห่งกล่าวว่า ห้าชุมนุมประตู่ข้าง คำว่า ออกุ้ ทั้งหมด
 นี้เป็นไวยากรณ์ของกันและกัน คำว่า ยี่ ในคำว่า ยี่ สู้ หมายถึง นาฏบุตรโศก สู้ เป็นคำนิยาม บทว่า
 ปริศนาคเหตฺวา หมายความว่า เอาผ้าห่มคาดทองไว้ บทว่า นิสิตาเรติ หมายความว่า เชิญให้นั่งเหมือน
 กับกอยวางหม้อใหญ่ของพวกเขาลงวา กอย ๆ เอะอะอาจารย์ คอย ๆ นั่งเอะอะอาจารย์ คำว่า ทตุโศลิตี
 หมายความว่า ทานชุมนุมขามหรือ ? (ทานอิคคัถหรือ) คำว่า ปฏิมุฏโก คือสวมศีรษะไว้ คำว่า อัมพหาชก
 เป็นคำพยาน คือพูดไม่ใ้กำหนดว่าเราพูดกันนี้เพราะความโศกแรงกล้าเกิดขึ้นเพราะอุบิฏฐาก เปลี่ยน-
 แปลงไปเป็นอื่นเสีย คำว่า ภตุทิดา ภนเต อวภูฏนี นี้ นิครนถ์กล่าวหมายเล่ห์เหลี่ยม อุมาสกได้กล่าว
 โสคาบตีมรรคที่ทมนไกรู เตนหิ เป็นเพียงนิยาม อธิบายว่า ผมจะเปรียบเทียบให้ท่านดู หรือ คำนี้เป็น
 การกล่าวข่มเหตฺว เพราะเหตุใดก่าสอนของท่านชักจูงให้มนุษย์หลุกพัน อธิบายว่า คำสอนของศาสกาเรา
 ชักจูงให้คนหลุกพัน ก้วยเหตุนี้เราจะเปรียบเทียบให้ท่านฟัง คำว่า อุปวิชัญญา แปลว่า ถึงเวลาที่รู้ชัดแล้ว
 คำว่า มตฺตญฺจฉายกั แปลว่า ลุกถึง คำว่า กิณฺฑิชา อาเนหิ แปลว่า เจ้าจงให้คำแล้วนำมา นั่นคือในตลาค
 พอล้าชายของลิงเล่นที่มีวิญญาณและหาวิญญาณไม่ได้ มากล่าวหมายเอาสิ่งนั้น คำว่า วัชิตี ความว่า ฉับ
 ต้องการพาหนะที่เขาดีเหลือซึ่งหีบม้าย่อมถวาย คำว่า อาโณฏฺฐิตฺตฺวาโณฏฺฐิตฺตฺวา หมายความว่า ดีแล้วพลิก
 กลับที่อีกครั้ง คำว่า อุโกโธภาคสมฺมุตฺตฺวา หมายความว่า มีผิวที่ทำให้เกลี้ยงเรียบร้อยทั้งสองข้างก้วยหินขัด
 ผิว คำว่า รงฺกฺกฺขโม ทิโช หมายความว่า คมไม้ข้อมทั้งที่รู้และไม่รู้ เพราะฉะนั้นจึงกล่าวอย่างนี้ บทว่า
 ใน อาโณฏฺฐิตฺตฺวา หมายความว่า สำหรับของมีวิญญาณวางบนกระดานข้อมแล้วข้อมที่ทอง ทองก็แตก อุจ-
 จาระจะไหลออกมา ข้อมที่ที่ศีรษะ ศีรษะแตก มันสมองไหล ของไม่มีวิญญาณจะขาดเป็นท่อนเล็กท่อนน้อย
 เพราะเหตุนี้จึงกล่าวอย่างนี้ คำว่า ทนคอการชิต หมายความว่า ของมีวิญญาณ เมื่อถูกขัดก้วยหินขัดมันก็
 จะไม่มีขน ไม่มีหนังกำพวด ของไม่มีวิญญาณจะเป็นจุ่มวิจฺจฺจรม เพราะเหตุนี้ เขาอย่างนี้ คำว่า

รุ่งฤกษ์โม หิ โข พาลัน หมายความว่า กวาทนต่อการยอมสำหรับภังโงไว้ปัญญาเกิดพอใจ คือรักใคร่
 แต่คนฉลาดพูดว่าไร้หลักฐานบ้าง คำกล่าวที่ไร้เหตุผล เช่น ภารตะหรือรามายณะ อันไม่เป็นที่รักของ
 เขา คำว่า ไม่ออกทนกับคำตาม ไม่ออกทนต่อการขัด หมายความว่า ไม่ออกทนคำซักถามหรือการไต่ตรอง
 เหมือนกับคำชาวผักแกลบออกเลือกเอาแต่ขาวสาร และการค้นหาแก่นของต้นกล้วยก็เป็นของเปล่าประ-
 โยชน์ คำว่า กณฉลาดส่วนใหญ่ออกทนที่จะยอม หมายความว่า การกล่าวคำจริงเป็นที่รักของคนฉลาด ๆ
 ทั้งแม้ตั้งร้อยปีก็ไม่รู้จักอ้อม เหตุนี้ท่านกล่าวอย่างนี้ ก็พระพุทธพจน์ไม่ไช่ยังถึงไม่จ่ายเป็นของลึกลับซึ่ง
 เหมือนมหาสมุทร ฉะนั้นท่านจึงกล่าววาทนต่อคำขอนถามและออกทนต่อคำซักฟอก คำว่า สุนาหิ พระ-
 ภูมาสีกล่าววาทนที่พระรัตนาคุธของพระผู้มีพระภาคด้วยการกล่าววาท ขอดท่านจงฟังดูความคิดของ
 ศาสตราที่เราเป็นลูกศิษย์เกิด

บทว่า อธิรสส นัน พิงทราบความเกี่ยวเนื่องกันว่าเราเป็นศิษย์ของบัณฑิตที่ประจบด้วยปัญญา
 คือความรู้ ฯลฯ สัมมาทิจิทำให้เรียกท่านว่า อธิระนั้นผู้ฉลาดในธาตุ อายตนะ-ปฏิจฺจนุสมุปรมาท ฯลฯ และ
 ฐานะที่ควรและไม่ควร บัณฑิตผู้นั้นเป็นครูของเรา คำว่า ปฏิจฺจนุเจตฺตสฺส หมายความว่า ผู้มีตะปุลลิกใจหาประ-
 การแตกทำลายแล้ว ผู้ที่ชื่อว่า วิชัย เพราะพิชิตปัญจนทั้งหมดในอดีต ปัจจุบันและอนาคตได้ พวกไหนที่
 เรียกว่าปัญจนที่เขาพิชิตได้ ได้แก่มีจุมาร กิเลสฆมารและเทวมุตรฆมาร พระผู้มีพระภาคเจ้าที่ไถ่ถามว่า
 พิชิตพิชัยเพราะพระองค์ทรงชนะผู้ที่ควรจะเอาชนะ ได้แก่ผู้ชนะผู้ที่ควรชนะได้ั้น คำว่าผู้ไม่ทุกข์คือ
 หมกทุกข์ทั้งกิเลสทุกข์และวิบากทุกข์ คำว่า ผู้มีจิตสงบแล้ว คือ มีจิตสมาธิเสวยกันเ็นทางเทวดาและ
 มนุษย์ เช่น พระเทวทัต ข้างคนพาล โจรองคฺคิมาลและพระทูล คำว่า พุทฺธสฺสิตฺตสฺส คือมีมรรยาทเจริญ
 งอกงาม คำว่า มีปัญญาคือ มีความรู้ในทางดี คำว่า วิสมนฺนุรุตฺต คือผู้ข้ามข้าศึกมีรากะเป็น บทว่า
 วิมลสฺส คือผู้ปราศจากมลทินมีรากะเป็นต้น คำว่า อุตฺตสฺส คือผู้มีจิตยินดี คำว่า วนฺตโลกาณิสสฺส หมาย
 หมายความว่าผู้คายถามคุณได้ คำว่า มุทิตสฺส คือผู้เพลิกเพลีนด้วยอำนาจที่อาศัยอยู่ด้วยมุทิตาจิต อีกอย่าง-
 หนึ่งกล่าวซ้ำคำอื่นอีก จริงอยู่ด้วยความเลื่อมใสท่านกล่าวความดีเมื่อยังเกี่ยวบอย ๆ บทว่า กตมฺมณฺสสฺส
 คือกระทำความเป็นสมณะ อธิบายว่า ถึงที่สุดแห่งสมณธรรม สัตว์คนหนึ่งเรียกตามใจกันชาวโลกว่า
 มนุษย์ แล้วยังกล่าวซ้ำว่า กณีก เมื่อพูดอีกวิธีหนึ่งในหนึ่งศาถา ๆ คุณ ๑๐ ประการนั้นไม่เพียงพอ คำ
 ว่า ปภาสสฺส คือ เปิดโอกาสให้ คำว่า วิรสฺส หมายความว่า ผู้สมบรูณ์ด้วยความเพียร บทว่า นิสกฺสฺส

หมายความว่า ผู้งอาจเพราะในบรรดาผู้งอาจเช่นใดผู้ที่อาจสามารถทั้งสิ้น หากผู้เสมอ
 เหมือนมิได้ คำว่า คมขั้วรส คือมีคุณลักษณะ หรือ ลักษณะที่ช่วยความดีต่าง ๆ บทว่า มโนปุตตสุต
 คือมีความรู้ คำว่า เวทสุต หมายความว่า ผู้งประกอบด้วยความรู้ที่เรียกว่า เวท บทว่า
 ชมมฏฐสุต คือผู้ดำรงอยู่ในธรรม คำว่า สักกตสุต แปลว่า ผู้ส้ารวมตน คำว่า นาคสุต คือ
 ผู้งประเสริฐด้วยเหตุ ๔ ประการ คำว่า ปนุสเสนสุต แปลว่า ผู้มีที่นอน ที่นั่งสงัด คำว่า
 ปฏิมนุตสุต คือ ผู้งประกอบด้วยปัญญาที่ให้การปรึกษาโดยเฉพาะ บทว่า โมนสุต แปลว่า ผู้
 ประกอบด้วยความรู้ที่เรียกว่า โมนะ หรือผู้กำจัดกิเลสได้แล้ว บทว่า ทนุตสุต แปลว่า ผู้หมก
 พยศ คำว่า อธิสฏกตมสุต คือ องค์นี้เป็นที่ใจศ โดยอาศัยยมี ๖ องค์ มีพระเจ้าวิปัสสีเป็นต้น
 คำว่า พนุตมสฏฐสุต คือ สักขั้วประเสริฐ คำว่า นहतตสุต คือผู้ล้างกิเลสได้ บทว่า ปทกรณสุต
 คือผู้ชดาดในการกระทำบทธแห่งคณาโดยรววมอักษรทั้งหลายเข้าด้วยกัน บทว่า วินิตเวทสุต
 คือ รู้จักความรู้ บทว่า ผู้สามารถ คำว่า ปคตปคตสุต คือ ผู้บรรลุคุณที่ควรบรรลุ คำว่า เวย
 ยกรณสุต คือแสดงความรู้โดยกว้างขวาง บทที่ว่า พระผู้มีพระภาคทรงพยากรณ์คำนี้ฉันไม่ปรากฏ
 เลย แต่พระองค์ทรงแสดงความของคำทั้งหมด บทว่า วิปสุตสุต คือ ผู้เห็นแจ้งคำว่า อนภินทสุต
 แปลว่า ผู้ไม่ยอมมอบน้อมใคร คำว่า โน อปทตสุต คือผู้ไม่คล้อยตาม คือไม่ยอมตาม ใ้แก่
 มีจิตไม่ไปตามกิเลส คำว่า อสฏฐสุต คือผู้ไม่คิดพันใด ๆ คำว่า ฐฐิปญญสุต คือ ผู้งประกอบด้วย
 ปัญญาที่กว้างขวางอย่างพื้นดินที่เรียกว่า ฐฐิ นั่นเอง บทว่า ทนตญญสุต แปลว่า ผู้มีความรู้มาก
 บทว่า อนุปติตตสุต คือ เครื่องฉาบทา คือกัณฑ์และฉาบทาไม้ได้ คำว่า อหเรพยสุต คือผู้
 ควรรับของบูชา บทว่า ยถุสุต อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า ยักษ์ เพราะอรรถว่า ยี่
 อำนาจ หรือเพราะอรรถว่าไม่ปรากฏตัว ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าววว่า ยถุสุต บทว่า มทโค
 แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ คำว่า ศสุต สาวโกทมสุมิ แปลว่า เราเป็นสาวกของพระศาสดาผู้มีพระ-
 คุณอย่างนี้ ความรู้แตกฉานของอุบาสกมาพร้อมกันโสคาบัตติมรรคนั้นเอง

คั้งนี้ อุบาสกดำรงอยู่ในวิสัยของผู้แตกฉาน เมื่อจะแสดงคุณในการละกิเลสของ
 พระทศพลก็ไขความของปัญหาที่ว่า คณบดี เราจะหมายรู่ท่านว่าเป็นศิษย์ของใคร บทว่า กหา
 สญญทาหา แปลว่า ประมวลมาเมื่อไร เล่ากันว่า อุบาสกได้มีความคิดอย่างนี้ว่า นิครนถัน

มายังสำนักพระสมณะโคตมในบัดนี้ เมื่อไร เขาจะประมวลคุณงานความดีมากล่าวด้วยเหตุนี้
 เขาจึงกล่าวอย่างนี้ สองบทว่า วิจิตรมาลี คนนฤมย อธิบายว่า เพราะตนเองขยันบ้าง
 เพราะดอกไม้หลากสีบ้าง เขาจึงควรร้อยมาลัยถวายงามโดยที่หันซ้ายไปทางเดียวกันเป็นต้น
 บทว่า เอวเมว โย ญนุเต ความว่า ฟังเห็นกองแห่งพระคุณของพระผู้มีพระภาคว่า เท่ากับเขา
 พระสุเมรุ เช่นเดียวกับกองดอกไม้ใหญ่มีหลากสีต่าง ๆ กัน กุ๊กอนคนบตี ชุนาสี เป็นเหมือน
 ช่างร้อยดอกไม้ผู้ฉลาดการที่คนบตีวิจิตรองคุณงานความดีของราชาดอกไม้วิจิตร เหมือนกับ
 นายมาลาร้อยดอกไม้ในวิจิตรหลายคำ ว่า อุนท์ โลหิต์ มุชโต ดุจคนดูนิ อธิบายว่า จริงอยู่
 นิกรณันนั้นไม่อดทนสักการะ (ของที่เขาบูชา) ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไก่กล่าวคำนี้ว่า บัดนี้
 คนบตีนี้ไม่ต้องการเราแล้ว ตั้งแต่พຸ່งนี้ เราพาคนห้าสิบคนหรือหกสิบคนเข้าไปฉนในเรือน
 ของเขาไม่ได้ หม้อข้าวของเราแตกแล้ว (ส่วนคนไทยที่ว่า คือหม้อข้าวตัวเองก็น่าจะไต่จาก
 ส่วนนบาสีนี้) ที่นั้นนิกรณันเกิดโศกเศร้าเต็มที เพราะอุปฏฐากของเขาเปลี่ยนแปลงไป จริง
 อยู่สัตว์เหล่านี้ย่อมคิดถึงตัวเองก่อน เมื่อความโศกเศร้าเกิดแก่เขา ก็มีความร้าวรอนภายใน
 โลหิต์ก็ทะลักออกมา โลหิต์ประมาณ ๑ บาทพุ่งออกจากปาก เหมือนน้ำย้อมที่ใส่ไว้ในหม้อถูก
 มหาวาตภัยพัดให้กระเพื่อมไต่ คังนั้น สัตว์น้อยเต็มทีที่สำรอกโลหิต ที่คังตัวมานานแล้วจะมี
 ชีวิตอยู่ไต่ นิกรณันถูกเขาลงที่นั้น บริวารของเขานำเขาออกไปนอกพระนคร ด้วยตัวแล้วนำ
 กลับเมืองปาวา ด้วยวอห้าชนิด ไม่นานเขาก็มรณาพในเมืองปาวานั้นเอง ก็ในสูตรนี้ ความ
 เทศนาจบลงด้วยอำนาจบุคคลผู้สามารถไต่โดยฉนพลัน

จบวรรณอาอุบาสิสูตร

สูตรที่ ๒

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติการศึกษา

นายกี ศิริธรรม เกิดเมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๒๖ จังหวัด - นครศรีธรรมราช สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ปัจจุบันรับราชการเป็นอาจารย์ภาควิชาภาษาไทย และเลขานุการคณะ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย